

KUL TÚRA SLOVA

Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej

Časopis z verejných zdrojov pod-
poril Fond na podporu umenia

u. fond
na podporu
umenia

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Dana Guričanová,
Robert Hammel, Renáta Hlavatá,
Ingrid Hrubaničová, Martin Cho-
chol, Bronislava Chochoľová,
Nicol Janočková, Ján Kačala, Si-
byla Mislovičová, Slavomír On-
drejovič, Lucia Molnár Satinská,
Mária Šimková, Iveta Vančová,
Pavol Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- KOPECKÁ, Martina: Spomienka na
Dr. Henricha Barteka 65
ŠIMON, František – DANKO, Ján
– OLOŠTIAK, Martin: O termíne *kr-
venie* 72

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

- Súpis termínov z astronómie (pokračo-
vanie) 78

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- SMATANA, Miloslav: Podoby názvov
chorôb v slovenských nárečiach (do-
končenie) 90

ROZLIČNOSTI

- Slovo *youtuber* v slovnej zásobe slo-
venčiny. S. Mislovičová 99
Doggerland, Sundaland, Beringia.
J. Genzor 101

SPRÁVY A POSUDKY

- Vzácné životné jubileum profesora
Jána Kačalu. M. Považaj 103
Abrahámoviny Ľubora Kráľika. S. Ha-
bijanec – T. Laliková – R.
Ondrejková – I. Valentová . 106
Reflexie o jednom pozoruhodnom
slovníkovom opuse. I. Ripka 111
Nový príspevok k slovenskej anato-
mickej nomenklatúre. F. Šimon
– J. Danko 115

SPYTOVALI STE SA

Sebaľútosť. K. Kálmánová 119

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (26). M. P o -
v a ž a j 121

Z WEBOVEJ PORADNE

Ako sa skloňuje slovo *leader*? 127

Ako sa tvorí pomenovanie rodiny od
príзвиska *Hudák, Tvrдый* a *Chamila*? 127

Akého rodu je podstatné meno *knie-
ža*? 128

Kedy píšeme v zložených prídavných
menách spojovník? 128

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 51, 2017, č. 2 (20. 4. 2017). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislavíčová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,40 €, jednotlivé čísla 1,40 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812840. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, Bratislava

© Matica slovenská, Martin

Vytlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2017

Cena 1,40 €

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Spomienka na Dr. Henricha Barteka

MARTINA KOPECKÁ

Spomedzi tohtoročných okrúhlych jubileí si slovenská lingvistická societa pripomína aj nedožitú 110. výročie narodenia jazykovedca, redaktora a kultúrneho pracovníka Henricha Barteka. Vedecky aktívnym bol predovšetkým v 30. rokoch a v prvej polovici 40. rokov minulého storočia. Jeho profesijný záujem o slovenčinu vychádzal zo skutočnosti, že Slováci sú samostatný slovanský národ a slovenčina je samostatný slovanský jazyk. Týmto postojom vystupoval proti oficiálnej štátnej téze o jednom československom národe a jazyku platnej od vzniku Československej republiky v roku 1918 a deklarovanej v ústave z roku 1920. Predmetom jeho lingvistických výskumov boli dejiny slovenského jazyka (hláskoslovie, antroponymia, toponymia), dejiny spisovnej slovenčiny a intenzívny záujem o súčasný spisovný jazyk. Význačoval sa dôkladným poznaním jednotlivých jazykových rovín a pravopisu dobovej slovenčiny a takisto aktuálnej jazykovej situácie a používateľskej praxe. Teóriu a prax jazykovej kultúry rozvíjal predovšetkým zo stanoviska purizmu.

Pre emigráciu po skončení 2. svetovej vojny, v ktorej zotrval do konca života, bola jeho osoba i jazykovedná práca do pádu režimu v roku 1989 obchádzaná a zaznávaná. V slovenských exilových periodikách (napr. *Most*, *Literárny almanach Slovák v Amerike*, *Kalendár Jednota*) Bartekov život

i jeho pracovné aktivity pred emigráciou a po nej pripomenuli a hodnotili v príspevkoch pri príležitosti jeho okrúhlych životných jubileí a v nekrológoch slovenskí emigranti J. Kirschbaum, I. Kružliak, K. Murgaš, J. Okál' a i. O vhodných podmienkach na seriózny výskum a rehabilitáciu jeho osobného života a vedeckej práce od 90. rokov minulého storočia svedčia fundované príspevky viacerých jazykovedcov (Š. Švagrovského, P. Žiga, J. Kačalu, S. Ondrejoviča, J. Dolníka a i.) prezentované na rôznych odborných podujatiach s publikačnými výstupmi (napr. v zborníku *Slovenská reč 1932 – 2002* z roku 2003, v monotematickom treťom čísle *Slovenskej reči* z roku 2007), resp. priamo publikovanými v slovakistických časopisoch (*Slovenská reč*, *Kultúra slova*, *Slovenské pohľady*).

Henrich Bartek sa narodil 25. marca 1907 v Žiline manželom Henrichovi Bartekovi a Anne, rod. Bayerovej. Ľudovú školu i gymnázium absolvoval v rodnom meste. V rokoch 1924 – 1928 študoval slovenskú a románsku filológiu na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe, kde v roku 1931 získal titul doktora filozofie obhájením doktorskej dizertácie o historických a toponymických názvoch raného stredoveku na Slovensku. V školskom roku 1928/1929 bol lektorom češtiny na univerzite v Štrasburgu. Po návrate v nasledujúcom školskom roku pracoval ako pedagóg na dievčenskom gymnázii v Banskej Bystrici. Z metropoly stredného Slovenska viedli jeho kroky do Turčianskeho Svätého Martina, keď prijal od Š. Krčméryho pracovnú ponuku na post tajomníka Ústredia slovenských ochotníckych divadiel. Od septembra 1932 bol poverený vykonávať funkciu tretieho tajomníka Matice slovenskej. V tom istom čase sa pričínil spolu s pracovníkmi miestneho odboru Matice slovenskej v Košiciach o založenie historicky prvého slovenského lingvistického časopisu *Slovenská reč*, ktorého redakcia sa o rok neskôr (1933) presťahovala do Turčianskeho Svätého Martina a časopis sa stal úradným periodikom Matice slovenskej. Najskôr ho redigoval s A. Pridavkom (prvý ročník 1932/1933), od druhého ročníka do siedmeho čísla siedmeho ročníka (1938/1939) post redaktora vykonával sám. V roku 1933 nastúpil na miesto referenta jazykovedeckého odboru Matice. V Ústredí slovenských ochotníckych divadiel a v Matici slovenskej pôsobil do júna 1939. V roku 1940 začal pôsobiť v Bratislave ako riaditeľ Vedeckej spoločnosti pre zahraničných Slovákov a pokračoval v redaktorskej práci založením vlastného časopisu *Slovenský jazyk*. Druhá etapa osobného i pracovného ži-

vota H. Barteka sa začala v roku 1945 jeho odchodom do cudziny. Istý čas pobudol u svojej sestry v rakúskom meste Ried. Z bavorského mesta Stien am Traun sa vrátil naspäť do Rakúska. Jeho ďalšie kroky viedli do talianskeho Ríma, kde pôsobil v komunite slovenských intelektuálov. V roku 1954 sa stal členom Slovenského ústavu v americkom Clevelande a koncom toho istého roka v Mníchove redaktorom najstaršieho periodika slovenskej politickej emigrácie *Slobodné Slovensko*. V roku 1956 prevzal šéfredaktorstvo novín a v redakcii pôsobil do marca 1957. Posledným pôsobiskom sa pre Barteka stal benediktínsky kláštor v bavorskom Niederalteichu, v ktorom pracoval ako knihovník tamajšej knižnice od roku 1962 až do svojej smrti. Umrel vo veku nedožitých 79 rokov 7. februára 1986 v nemocnici v Plattlingu a pochovaný je na cintoríne v areáli kláštora benediktínov.

Vedecký profil H. Barteka do polovice 40. rokov charakterizuje záujem o dejiny i súčasný stav slovenského jazyka. V čase vysokoškolského štúdia publikoval v zborníku *Bratislava* filozoficko-analytickú štúdiu o topografických názvoch *Slovenské dz a maďarské gy* (1930), o rok neskôr v medzinárodnom slavistickom časopise *Revue des études slaves* publikoval prácu *Le passage de „g“ a „h“ en Slovaque* (1931), v roku 1933 v zborníku zostavenom na počesť 80. narodenín Jozefa Škultétyho, vtedajšieho správcu Matice slovenskej, mu vyšla štúdiá *Slovenské výsledky praslovanských akútových dĺžok*. Jeho meno ako autora nesie aj práca o zvukových vlastnostiach veršových systémov od predpisovného obdobia po básnickú tvorbu P. O. Hviezdoslava *K základom slovenskej prozódie* (1935), v práci *Príspevok k dejinám slovenčiny* (1936) analyzoval zánik praslovanských jerov a túto hláskoslovnú zmenu považoval za začiatok etapy vývinu samostatnej slovenčiny. Bol autorom knihy *Kurz správnej slovenčiny* (1938) a dejinám spisovnej slovenčiny sú venované práce *Anton Bernolák a jeho dielo* (1937) a *Ludovít Štúr a slovenčina* (1943). Poslednou prácou, ktorá mu vyšla na Slovensku, bola ortoepická príručka *Správna výslovnosť slovenská* (1944).

V dejinách spisovnej slovenčiny sa meno H. Barteka spája najmä s historicky prvými *Pravidlami slovenského pravopisu* (1931) a návrhom *Pravidiel slovenského pravopisu* (1939). Ešte pred samotným vydaním prvých *Pravidiel*, ktoré zostavila pravopisná komisia jazykovedeckého odboru Matice slovenskej na čele s Čechom V. Vážnym, publikoval v *Slovenských pohľadoch* recenziu *Pravidlá slovenského pravopisu*, druhá

O reforme slovenského pravopisu bola publikovaná v časopise *Elán* (obe 1931). V recenziách pozitívne zhodnotil niektoré poučky, no ostro a kriticky sa postavil proti koncepcii príručky ako takej, ktorá vychádzala z tézy o jazykovej jednote Slovákov a Čechov. Kodifikačné zásahy z pozície čechoslovakizmu boli zreteľné v pravopise i v celom systéme jazyka (napr. *dvacať*, I pl. *žiaky/žiakmi*, *prášek/prášok*, *láhva*). O *Pravidlách* (1931) sa v kultúrnej verejnosti viedli niekoľkomesačné polemiky a diskusie, ktoré sa uzavreli 12. mája 1932 na valnom zhromaždení Matice slovenskej ich odmietnutím. Jednou z reakcií na bohemizujúce *Pravidlá* bolo založenie lingvistického časopisu (dostal názov *Slovenská reč*), na ktorého stránkach sa mali riešiť otázky týkajúce sa slovenského jazyka a jeho spisovnej podoby (úvahy o potrebe takéhoto tlačového média sa objavovali už na prelome rokov 1931 a 1932, resp. na začiatku roka 1932), vzniklo hnutie za očistu spisovnej slovenčiny od prvkov cudzieho pôvodu (predovšetkým bohemizmov, germanizmov a hungarizmov) známe ako purizmus a vyjadriala sa potreba revízie *Pravidiel*, ktorá postupne prešla do (niekoľkoročného) systematického výskumu slovenčiny, jej normy a úzu, ktorého výsledkom bol nový návrh *Pravidiel slovenského pravopisu* (1939), za ktorého prípravu bol zodpovedný práve H. Bartek. Koncepcia *Pravidiel* vychádzala z viacerých prameňov, z nadviazania na martinský úzus predchádzajúceho vývinového obdobia (martinské obdobie 1875 – 1918), z puristického pohľadu na jazyk a zo štrukturalistických myšlienok Pražského lingvistického krúžku, hoci ideovo protikladných purizmu. V dejinách spisovnej slovenčiny sú tieto *Pravidlá* zapísané ako neschválené, odmietnuté ministerstvom školstva a národnej osvety prvej Slovenskej republiky na podnet univerzitnej komisie (A. Mráz, Ľ. Novák, D. Rapant, J. Stanislav) pre ich puristický ráz (išlo najmä o navrhnutie gramatického princípu pri písaní predložiek *s*, *so*, *z*, *zo* a fonetického písania predpony *s-/z-/zo-* a koncovky *-li* v minulom čase slovíet všetkých rodov), no zároveň treba zdôrazniť, že prevažná väčšina v nich navrhnutých pravopisných (vrátane už spomenutých) a jazykových zásad platí dodnes. Po neodobrení novej pravopisnej príručky a po dohode Matice slovenskej, resp. jej správcu J. C. Hronského s univerzitnou komisiou o vydaní *Pravidiel* bez zmien navrhovaných Bartekom, bez predchádzajúcej komunikácie s ním či s matičným jazykovým odborom vyšlo nové vydanie *Pravidiel* v roku 1940 v redakcii A.

A. Baníka. H. Bartek na protest odišiel z Matice slovenskej a bol zbavený redigovania *Slovenskej reči*.

Pre kodifikáciu spisovnej slovenčiny, stabilizáciu jej pravopisu i jazykových rovin v 30. rokoch boli relevantné jeho štúdie, odborné články, glosy či prakticky zacielené príspevky publikované predovšetkým v *Slovenskej reči*. Vo viacerých príspevkoch (*Pravopis, spisovná reč a stredná slovenčina, O správnosti jazykovej* a i.) prezentoval úvahy o jazykovej správnosti a jazykovej kultúre s dôrazom na vymedzenie kritérií spisovnosti a prezentoval priebežné kodifikačné riešenia. V publikovaní prakticky zacielených článkov pokračoval aj v časopise *Slovenský jazyk*. Uverejnil v ňom štúdiu na pokračovanie o ľubozvučnosti slovenčiny, ktorá sa stala súčasťou jeho ortoepickej príručky *Správna výslovnosť slovenská* (1944), historicko-dokumentárnu hodnotu majú články *Pokračujeme v práci* a *Po dvoch rokoch*, v ktorých ozrejmil situáciu, ktorá sa udiala v Matici v súvislosti s neschváleným návrhom *Pravidiel* (1939) a s novým vydaním *Pravidiel* (1940). Jeho bibliografia zahŕňa príspevky (odborné a hodnotiace články, recenzie, referáty, polemiky a i.) publikované aj v iných slovenských periodikách, napr. v *Slovenských pohľadoch, Sborníku Matice slovenskej, Kultúre, Eláne, Národných novinách* či v *Našom divadle*.

Aktívny bol aj ako redaktor. Jeho edičné aktivity zahŕňajú zredigovanie lingvistickej časti *Sborníka na počesť Jozefa Škultétyho* (1933), reedíciu starších kodifikačných prác Bernolákovej *Filologicko-kritickej rozpravy* (1937) a Štúrovho spisu *Nárečie slovenské* (1943). Pomáhal pri vydaní práce o anatomickej terminológii *Nomina anatomica* J. Ledényiho-Ladzianskeho, *Slovenského frazeologického slovníka* P. Tvrdeho a *Slovníka cudzích slov a výrazov* J. Prídavka. V rokoch 1930 – 1933 redigoval publikačný orgán Ústredia slovenských ochotníckych divadiel *Naše divadlo*, bol redaktorom prvého jazykovedného časopisu *Slovenská reč* (1932/1933 – prvých siedmich čísel školského roka 1938/1939). V roku 1940 bol redaktorom časopisu *Slovenský jazyk*, ktorý pre nedostatok financií (školy mali zo strany ministerstva zakázané časopis odoberať) ôsmym číslom prvého ročníka zanikol. Redigoval i periodiká Vedeckej spoločnosti pre zahraničných Slovákov *Náš národ* a *Knižnica nášho národa*.

Bartekova vedecká a publikačná činnosť v emigrácii sa svojou šírkou tematického zamerania a frekvenciou, prirodzene, nemohla vyrovnáť tej na

Slovensku. Publikoval v niekoľkých zahraničných emigrantských časopisoch a zborníkoch v slovenčine, angličtine i v nemčine a témy jeho článkov boli zamerané najmä slavisticky a na obdobie najstarších dejín slovenského jazyka. Už dva roky po odchode z domoviny publikoval v zborníku slovenských spisovateľov v emigrácii o literatúre, vede a umení *Nádej víťazná* príspevok *Kresťanstvo a slovenčina* (1947) o počiatkoch a prameňoch kresťanskej terminológie v slovenčine, v zborníku slovenských exulantov *Vo vyhnanstve* mu vyšiel príspevok *Význam malých národov* (1947). V exilovom časopise *Most* publikoval príspevky *Slováci a ríša kráľa Sama* (1954; v tom istom roku bol uverejnený v slovenčine a v angličtine aj v časopise *Slovakia*), *Pôvod názvov Slovan a Slovák* (1956), *Strachota, Metodovo slovenské meno* a *Najstaršie kresťanské slová v slovenčine* (obe 1964). V *Národnom americko-slovenskom kalendári na rok 1965* môžeme nájsť príspevky *Kedy prišli Slováci k Dunaju?* a *Chvála slovenčiny*. Pre nemecký *Lexikon der Weltliteratur im 20. Jahrhundert* (1961) napísal prehľadový príspevok o slovenskej literatúre s názvom *Slovakische Literatur* a pravdepodobne bol aj autorom päťjazyčného slovníka o jedlách a nápojoch *Speisen und Getränke. Fünfsprachenwörterbuch* (1959). V torzovitej podobe (poznámky, náčrty, kompozícia) zostala jeho zamýšľaná práca o bavorsko-veľkomoravských vzťahoch.

Téma kodifikácie slovenského jazyka zamestnávala H. Barteka aj za hranicami vlasti. Na vyjdenie *Pravidiel slovenského pravopisu* (1953) a na ich koncepciu reagoval recenziou *Nové pravidlá slovenského pravopisu* (1954) v časopise *Most*. Poukázal na to, že pravopisné zmeny, o ktorých sa v *Pravidlách* deklaruje, že sú výsledkom skúmania jazyka na pozadí marxistickej jazykovedy, sú zmeny, ktoré boli navrhnuté už v *Pravidlách* (1939) a neprijaté do druhého vydania *Pravidiel* (1940). V Spojených štátoch amerických mu v roku 1954 vyšiel aj spis *Nový pravopis slovenský*, v ktorom zdôvodnil pravopisné zmeny navrhnuté v *Pravidlách* (1939) a obsiahnuté v pravopisnej príručke zo začiatku 50. rokov. Pre Slovákov v zahraničí v ňom priblížil situáciu, aká bola v Matici slovenskej v 30. a 40. rokoch, i práce na novej kodifikačnej príručke – od známeho valného zhromaždenia 12. mája 1932 až do neodobrenia *Pravidiel* v roku 1939. V roku 1956 publikoval v USA kodifikačnú prácu *Slovenský pravopis s gramatickými poučkami a slovníkom*, koncepcne totožnú s elaborátom *Pravidiel slovenského pravopisu* (1939)

a určenú pre Slovákov žijúcich v zahraničí s cieľom zachovať pravopisnú a jazykovú jednotu medzi nimi a Slovákami na Slovensku, používajúcimi *Pravidlá slovenského pravopisu* (1953).

Pri pohľade na dielo, ktoré nám po sebe H. Bartek zanechal, musíme konštatovať, že jeho lingvistická práca sa vyznačuje širokým a hlbokým ponorom do slovenského jazyka. Prispel k poznaniu historického i súčasného obrazu slovenčiny, pričom doménou jeho vedeckej práce bola jej spisovná podoba, ktorú sa snažil vymaniť spod vplyvu čechizácie, s optimistickým pohľadom na jej ďalší vývin a jej vedecký opis s výstupom v podobe *Pravidiel slovenského pravopisu* (1939). Očisťovacie snahy (odstraňovanie českých pravopisných a jazykových nánosov v slovenčine, ale i hungarizmov a germanizmov), jazykovovýchovné a jazykovonápravné aktivity viedol najmä z pozície purizmu, ktorý v odborných kruhoch nebýva zvyčajne hodnotený kladne. Ani v Bartekovom prípade, resp. v prípade redakcie *Slovenskej reči*, ktorú niekoľko rokov viedol a bol zodpovedný za príspevky v nej uverejňované, to nebolo inak. Z hľadiska dejín vedy je však potrebné uvedomiť si, že takýto postoj – puristický pohľad na jazyk – bol plne prirodzený a vychádzal z konkrétnej situácie, v akej sa ocitla slovenčina popri češtine v spoločnom štáte po prvej svetovej vojne. Do bibliografie slovenskej lingvistiky prispel žánrovo bohatým jazykovedným dielom, a hoci sa súpis prác o ňom postupne rozrastá, je ešte veľa toho, čo o Bartekovi, jeho účinkovaní a práci nevieme. 110. výročie jeho narodenia, ktoré si tento rok pripomíname, i minulo-ročné 30. výročie úmrtia sú preto vhodnou príležitosťou opäť sa pristaviť pri živote a diele tejto osobnosti, o ktorej s istotou môžeme povedať, že jej patrí náležité miesto na mape slovenskej lingvistickej obce.

LITERATÚRA

DOLNÍK, Juraj: Aktuálne implicitné otázky Henricha Barteka. In: Slovenská reč, 2007, roč. 72, č. 3, s. 134 – 138.

KAČALA, Ján: Henrich Bartek – významný znalec a kodifikátor spisovnej slovenčiny. In: Slovenská reč 1932 – 2002. Vedecká konferencia. Bibliografia. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2003, s. 85 – 92.

KAČALA, Ján: Slovenský jazykovedec v exile. Zahraničné dielo Henricha Bartka (1907 – 1986). In: Slovenská reč, 2007, roč. 72, č. 3, s. 150 – 160.

KIRSCHBAUM, Josef: K päťdesiatke univ. prof. Dr. Henricha Bartka. In: Most, 1957, roč. 4, č. 2, s. 72 – 73.

KRUŽLIAK, Imrich: Cesta k modernej slovenčine (Pamiatke dr. Henricha Bartka). In: Most. 1986, roč. 33, č. 3 – 4, s. 69 – 79.

MURGAŠ, Karol: Nad čerstvým hrobom Dr. Henricha Barteka. In: Slobodné Slovensko, marec – apríl 1986, roč. 41, č. 2, s. 7.

OKÁL, Ján: Krstný otec modernej slovenčiny. K sedemdesiatke prof. Dr. Henricha Bartku. In: Kalendár Jednota, 1978, roč. 81, s. 161 – 175.

ONDREJOVIČ, Slavomír: Slovenský jazykovedec Henrich Bartek (1907 – 1986) I., II. In: Slovenská reč, 2001, roč. 66, č. 2, s. 65 – 90, č. 3, s. 129 – 146.

ONDREJOVIČ, Slavomír: Henrich Bartek – známy i neznámy. In: Slovenská reč, 2007, roč. 72, č. 3, s. 129 – 133.

ŠVAGROVSKÝ, Štefan: Jazykovedný odkaz Henricha Bartka. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 4, s. 201 – 307.

ŠVAGROVSKÝ, Štefan – ŽIGO, Pavol: O pravopisnej koncepcii neschválených Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1939. In: Slovenská reč, 1994, roč. 59, č. 2, s. 98 – 103.

ŽIGO, Pavol: Koncepcie Pravidiel slovenského pravopisu v medzivojnovom období. In: Slovensko-české vzťahy a súvislosti. Zborník referátov a koreferátov z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovensko-české vzťahy a súvislosti, ktorá sa uskutočnila 26. – 27. októbra 2000 v Bratislave. Bratislava: T.R.I. Médium 2000, s. 203 – 211.

ŽIGO, Pavol: Konfliktnosť kodifikačných snáh Henricha Bartka. In: Slovenská reč, 2007, roč. 72, č. 3, s. 166 – 173.

ŽIGO, Pavol: Vývinové tendencie v slovenskom pravopise od polovice 19. storočia do polovice 20. storočia. In: Dynamické tendencie v slovenskom pravopise. Zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 18. – 19. júna 2006 v Bratislave. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2009, s. 17 – 26.

O termíne krvenie

FRANTIŠEK ŠIMON – JÁN DANKO – MARTIN OLOŠTIAK

Abstract: The present paper investigates the Slovak terminology connected with the description of blood circulation. In Slovak, there are several possibilities of how the process of vascularization can be denominated. Firstly, the following four verbs can be used: *zásobovať* ‘to provide with’, *vyživovať* ‘to nourish’, *privádzať* ‘to supply’, *prichádzať* ‘to come’. However, they are acceptable only for denoting a part of vascular structure – arteries. On the other hand, in Slovak veterinary anatomy the term *krvenie* (‘vascularization’) is usually used, having two meanings “the process of vascularization” and “the place where the vascularization occurs”. Consequently, in favour

of the term *krvenie* the following arguments can be introduced: a) unlike the aforementioned four verbs, it relates both to vessels and arteries; b) it has a single-word structure; c) its motivation is clear (it is derived from the word *krv* ‘blood’).

Key words: anatomical terminology, blood circulation, veterinary anatomy, the Slovak term *krvenie* ‘vascularization’.

Okrem nomenklatúrnych názvov existujú v anatómii aj iné termíny, ktoré nie sú inštitucionálne štandardizované, takže ich zjednocovanie je v tomto prípade náročnejšie. Témou tohto príspevku sú termíny, ktoré sa používajú pri opise krvného obehu. Krv a miazga cirkulujú v uzavretej sústave trubicových orgánov tvorených tepnami, žilami a miazgovými cievami, ktoré zabezpečujú transport krvi a miazgy v rámci celého tela. Tepny privádzajú kyslík a výživné látky do jednotlivých orgánov a tkanív, žily z nich odvádzajú splodiny látkovej premeny. Pri opise cievnej sústavy v orgánoch dochádza k problému, aký výraz použiť.

Prvá možnosť je použitie jedného zo štyroch sloviess. Najčastejšie sa vyskytuje sloveso *zásobovať*, napr. *Konečník zásobuje horná konečníková tepna a vetvy z vnútornej bedrovej tepny* (Rybárová a kol. 2011, s. 48). – alebo *Miecha je zásobená vetvami tepien, ktoré prestupujú cez medzistavcové otvory pozdĺž miechových koreňov* (Dorko a kol., 2007, s. 130). Druhé sloveso je *vyživovať*, napr. *Obličky vyživujú párové obličkové tepny* (Mráz, 2016, s. 62). Tretie je sloveso *privádzať*, napr. *Vencovitá tepna alebo koronárna tepna je tepna, ktorá privádza krv do srdcovej svaloviny a vyživuje ju*.¹ Zriedkavo sa používa sloveso *prichádzať*, napr. *Arteriálna krv do prsníka prichádza z tepien hrudníka* (Rybárová a kol., 2011, s. 132). Pre všetky tieto slovesá však platí, že sú vhodné len na pomenovanie jednej časti cievneho systému, pre tepny, pretože tie privádzajú „zásoby“ orgánu, resp. vyživujú ho. Žily nezásobujú ani nevyživujú, ale naopak, odvádzajú z nich produkty. Pri tretej možnosti by sa vyžadovalo používanie ďalšieho slovesa *odvádzat’*, lebo žily odvádzajú krv, napr. *Krv do nich privádza pľúcnica a odvádzajú pľúcne žily*.² Pre sieť žíl sa niekedy používa medzinárodný termín *drenáž*,

¹ http://www.wikiwand.com/sk/Vencovitá_tepna (cit. 11. 1. 2017).

² <https://www.minedu.sk/data/att/3200.pdf> (cit. 11. 1. 2017).

čo znamená odstraňovanie tekutiny, v tomto prípade krvi, hovorí sa o *venóznei drenáži* (Dorko a kol., 2007, s. 129), podobne aj o *drenáži lymfatických ciev* (Prochotský, 2006, s. 200). V literatúre sa okrem toho používa aj verbálne substantívum *zásobenie, zásobovanie*, hovorí sa o *krvnom, cievnom, tepnovom alebo žilovom zásobení, zásobovaní*, čo znamená dej, zásobovanie orgánu krvou (Gavorník, 2004, s. 28; Mráz, 2016, s. 62), resp. krvou z ciev, tepien a žíl. Mohlo by to mať však aj význam stavu, ako je nejaký orgán zásobený, vybavený cievami, tepnami, žilami. Spojenie *krvné zásobenie* však nesie v sebe stále aj pôvodný dejový význam – zásobovania krvou, ktoré sa deje tepnami, takže sa vyskytuje spojenie *krvné zásobenie a venózna drenáž konečníka* (Prochotský, 2006, s. 198). Podobne sa používa substantívum *výživa*, napr. *Výživa predstojnice pochádza z vetiev vnútornej bedrovej tepny* (Rybárová a kol., 2011, s. 63).

Keď sa pozrieme do dejín anatómie, zistíme, že Galenos (1822, s. 313), veľký starogrécky anatóm, používal v tomto prípade grécke slovo *nomé* „rozdelenie“, čo sa neskôr do latinčiny prekladalo ako *distributio* alebo *divisio*. Aj významní novovekí anatómovia používali tento termín, nachádzame ho u A. Vesalia (1543, s. 257), zakladateľa novovekej anatómie, ktorý nazýva sieť tepien a žíl *distributio venarum arteriarumque*, t. j. distribúcia žíl a tepien. Podobne S. Th. Soemmerring (1800, s. 74) píše o *distributio arteriarum*, t. j. o distribúcii tepien. Spomeňme ešte slávnú anglickú Grayovu anatómiu, v ktorej sa tiež vyskytuje spojenie *distribution of arteries* (1858, s. 307). V medzinárodnom meradle má teda termín *distribúcia* istú tradíciu, používa sa aj v slovenskej lekárskej literatúre, hoci nie tak často, našli sme napríklad „*efektívna distribúcia krvi v svalstve*“ (Gurský, 2008, s. 3) alebo „*distribúcia žíl, ktoré odvádzajú krv*“ (Maršala, 1985, s. 193).

V slovenskej veterinárskej anatómii sa na pomenovanie tohto javu používa jednoslovná lexéma *krvenie*, ktorá sa nachádza už u zakladateľa slovenskej veterinárskej anatómie Petra Popeska (1954, s. 303). Ten študoval v Česku a bol asistentom významného českého anatóma Jana Koldu, ktorý termín takisto používal (1950, s. 88), takže je pravdepodobné, že Popesko začal toto pomenovanie používať pod českým vplyvom.

Lexému *krvenie* možno chápať ako produkt analogickej slovtvorby (Furdík, 1993, s. 52 – 59), pričom jej motivantom je prakticky hypotetické sloveso **krviť*, ktoré existuje len raritne v tvaroch trpného prídavia; porov.

*Uvea je bohato krvená a značne imunosenzitívna.*³, *A keďže je každý zub silne krvený a inervovaný...*⁴ Existujú pritom slovesá *prekrviť/prekrvovať* a *odkrviť/odkrvovať* patriace do rovnakého slovotvorného hniezda.⁵ Sloveso *prekrviť* sa vzhľadom na nezachytenie slovesa *krviť* v Slovníku koreňových morfém slovenčiny (Sokolová a kol., 2012, s. 276) chápe ako konfixálne (prefixálno-transflexne) utvorené desubstantívum: *krv* → *pre-krv-it'* (s vidovým náprotivkom *prekrvovať*).⁶ Rovnakým slovotvorným spôsobom ako *krvenie* sú utvorené termíny *mosadenie*, *medenie* (druhy povrchovej úpravy kovov).

Termín *krvenie* môže mať dejový význam (napr. *Príčina ochorenia nie je presne známa. Predpokladá sa porucha **krvenia**, predčasná aktivita pohlavných hormónov, dedičnosť.*)⁷ aj význam miesta (napr. *Pazúriky je možné strihať, treba dávať pozor, aby ste nezastrihli do **krvenia** pazúrikov.*)⁸, pričom na okraj možno podotknúť, že významový posun *dej* → *miesto deja* je bežný (porov. napr. neterminologické lexémy *poranenie*, *škrabnutie*).

Spôsob pomenovania s využitím substantíva má výhodu oproti slovesám, pretože označuje oba systémy, tepnový aj žilový. Jazykovo blízke sú dva patologické termíny, prvým je *nedokrvenie*, *nedokrvenosť* (lat. *ischaemia*), čo je stav spôsobený obmedzeným prívodom krvi, hovorí sa napr. *o nedostatocnom krvení* (porov. *Proces [sa] začína nedostatocným **krvením**.*)⁹. Druhým je *prekrvenie* (lat. *hyperaemia*), čo znamená zvýšený prítok alebo znížený odtok krvi, pričom slovenský termín *prekrvenie* môže znamenať aj fyziologické preplnenie orgánu krvou, takže môžeme hovoriť *o správnom prekrvení* a *o poruche prekrvenia*.

³ <http://www.psickar.sk/zmysly-psa/zrak/ocna-gula> (cit. 21. 12. 2016).

⁴ <http://veterinaruzinov.sk/veterinar/clanky/geriater-i-/> (cit. 21. 12. 2016).

⁵ Sloveso *prekrviť* (s vidovým náprotivkom *prekrvovať*) sa uvádza v Slovníku slovenského jazyka III. (1963), v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003) aj v Slovníku koreňových morfém slovenčiny (Sokolová a kol., 2012). Sloveso *odkrviť* (bez vidového náprotivku *odkrvovať*) sa spracúva len v Slovníku slovenského jazyka II. (1960).

⁶ Podobne je to aj so slovesom *odkrviť*: *krv* → *od-krv-it'* (s vidovým náprotivkom *odkrvovať*, to sa však v Slovníku koreňových morfém slovenčiny nenachádza; porov. predchádzajúcu pozn. pod čiarou).

⁷ <http://www.macenauer.sk/index.php/2-uncategorised/17-poruchy-rastu-srsti> (cit. 21. 12. 2016).

⁸ <http://iveterinar.sk/veterinarna-poradna/topic/vyrastky-na-labkach/> (cit. 21. 12. 2016).

⁹ <http://www.macenauer.sk/index.php/2-uncategorised/17-poruchy-rastu-srsti> (cit. 21. 12. 2016).

Medzinárodným ekvivalentom tohto jednoslovného pomenovania je *vaskularizácia* (ide o termín latinského pôvodu odvodený z lat. *vas* „cieva“). Tento termín síce môže znamenať vznik ciev, ale aj cievne zásobenie, ako sa to uvádza v lekárskom slovníku (Kábrt – Kábrt, 2004, s. 963). Termín *vaskularizácia* má rovnako ako *krvenie* tú výhodu, že označuje oba systémy, tepnový aj žilový. Podobným spôsobom možno interpretovať aj termín *inervácia*, ktorý podľa akademického Slovníka cudzích slov (2005) má jednak význam miesta „vstup a zakončenie nervových vlákien z orgánu“¹⁰, jednak dejový význam „celkové nervové zásobenie orgánov a tkanív podmieňujúce ich činnosť“¹¹. *Krvenie, vaskularizácia a inervácia* sú teda paralelné termíny označujúce pojem na rovnakom stupni abstrakcie; porov. napr. *krvenie a inervácia vemena kravy* (Tančin – Tančinová, 2008, s. 8).

Možno teda sumarizovať, že podľa nášho názoru termín *krvenie* má výhodu oproti ostatným spôsobom pomenovania (*zásobovať orgán, vyživovať orgán, privádzať krv do orgánu, distribúcia, drenáž*), je jednoslovný, motivačne zreteľný a veterinárskymi lekármi bežne používaný, preto ho odporúčame používať ako slovenský ekvivalent latinského termínu *vaskularizácia*.

LITERATÚRA

DORKO, František a kol.: Neuroanatómia pre psychológov a príbuzné odbory. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2007. 208 s.

FURDÍK, Juraj: Slovtvorná analógia a analogická slovtvorba. In: Furdík, J.: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993, s. 52 – 59.

GALENOS: De usu partium. In: Opera omnia IV. Ed. C. G. Kühn. Lipsiae (Leipzig): Cnobloch 1822. 822 s.

GAVORNÍK, Pavol: 300 000 slov o oftalmológii. Trnava: Kartprint 2004. 109 s.

GRAY, Henry: Anatomy: Descriptive and Surgical. London: John W. Parker and Son 1858. 750 s.

GURSKÝ, Karol: Šport v prevencii a liečbe. Prešov: Prešovská univerzita 2008. 28 s. Dostupné na http://www.unipo.sk/public/media/files/docs/fz_materialy/svk/sport_v_prevenicii_a_liečbe.pdf.

KÁBRT, Jan – KÁBRT, Jan Jr.: Lexicon medicum. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Galén 2004. 1136 s.

---

¹⁰ Pri transplantácii srdca dochádza k prerušeniu sympatikovej, ale aj parasympatikovej *inervácie*. (<http://www.patfyz.sk/NERVUS%20VAGUS/kapitola19.pdf>; cit. 21. 12. 2016).

¹¹ Z krížovej splete sa vytvárajú nervy, ktoré zabezpečujú *inerváciu* takmer celej dolnej končatiny. (Slovenský národný korpus).

KOLDA, Jan: Srovnávací anatomie zvířat domácích. Díl III. Nauka o kloubech [arthrologia]. Díl IV. Nauka o svalech [myologia] včetně mechaniky pohybů. Brno: Studentská organizace čs. veterinárních mediků 1950. 426 s.

Krátký slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., dopl. a uprav. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

MARŠALA, Jozef: Systematická a funkčná neuroanatómia. Martin: Osveta 1985. 782 s.

MRÁZ, Peter a kol.: Anatómia ľudského tela 2. Bratislava: SAP 2016. 486 s.

POPEŠKO, Peter: Základy anatómie hospodárskych zvierat. Bratislava: Štátne pôdohospodárske nakladateľstvo 1954. 345 s.

PROCHOTSKÝ, Augustín: Karcinóm hrubého čreva a konečníka. Bratislava: Litera medica 2006. 652 s.

RYBÁROVÁ, Silvia a kol.: Anatómia pre nelekárske zdravotnícke odbory. Košice: Univerzita P. J. Šafárika 2011. 134 s.

Slovenský národný korpus – prim-7.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2015. Dostupný z [www: http://korpus.juls.savba.sk](http://korpus.juls.savba.sk).

Slovník cudzích slov (akademický). 2., dopl. a preprac. vyd. Spracoval kolektív autorov pod vedením V. Petráčkovej a J. Krausa. Preklad Ľ. Balážová, J. Bosák, J. Genzor, I. Ripka, J. Skladaná. Ed. Ľ. Balážová – J. Bosák. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005. 1054 s.

Slovník slovenského jazyka. II. L – O. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1960. 648 s.

Slovník slovenského jazyka. III. P – R. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1963. 912 s.

SOEMMERRING, Samuel Thomas: De corporis humani fabrica V. Trajecti ad Moenum (Frankfurt n. Mohanom): Sumptibus Varrentrappii et Wenneri 1800. 496 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina a kol.: Slovník koreňových morféme slovenčiny. 3., uprav. a dopl. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2012. 690 s.

TANČIN, Vladimír – TANČINOVÁ, Dana: Strojové dojenie kráv a kvalita mlieka. Nitra: SCPV 2008. 105 s.

VESALIUS, Andreas: De corporis humani fabrica. Basileae (Bazilej): Ex officina Ioannis Oporini 1543. s. p.

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

Súpis termínov z astronómie (pokračovanie)

Predchádzajúci súpis termínov z astronómie bol publikovaný v Kultúre slova, 2016, roč. 50, č. 1, s. 13 – 30, od autorov E. Hambálka, J. Koza a E. Pitticha. Súpisy sú výsledkom práce Terminologickej komisie Slovenskej astronomickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied v zložení RNDr. Eduard Pittich, DrSc., (predseda), doc. RNDr. Vladimír Bahyl, CSc., RNDr. Štefan Gajdoš, PhD., Mgr. Mária Hajduková ml., PhD., Mgr. Ľubomír Hambálek, PhD., Mgr. Július Koza, PhD., Mgr. Eva Plávalová, PhD., PaedDr. Matej Považaj, CSc. Tento súpis termínov autorsky pripravili V. Bahyl, Š. Gajdoš, J. Koza, E. Pittich, E. Plávalová a S. Šišulák. Niektoré heslá už boli publikované v predchádzajúcich súpisoch, v tomto súpise sa uvádzajú ich upravené verzie.

kvadrantida

meteor patriaci k meteorickému roju Kvadrantíd

Kvadrantidy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Pastier

κ cygnida pozri kapa cygnida

κ Cygnidy pozri kapa Cygnidy

κ serpentida pozri kapa serpentida

κ Serpentidy pozri kapa Serpentidy

leonida

meteor patriaci k meteorickému roju Leoníd

Leonidy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Lev

leonis minorida

meteor patriaci k meteorickému roju Leonis Minoríd

Leonis Minoridy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Malý lev

leptónová éra

kozmickej éra v teórii veľkého tresku po hadrónovej ére; trvala od 10^{-4} s do 10 s po veľkom tresku

Ľudovítové hviezdy = Sidera Lodoicea

súhrnný názov pre mesiace Saturna (Japetus, Rhea, Tethys a Dione), ktorý im dal ich objaviteľ Giovanni Domenico Cassini

lyrida = aprílová lyrida

meteor patriaci k meteorickému roju aprílových Lyrid

Lyridy = aprílové Lyridy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Lýra

Maďarská rodina planétok

planétky s podobnými elementmi dráhy planétky Hungária

Magnusov efekt

efekt spôsobený silou vychýľujúcou teleso z dráhy pri jeho rotačnom a súčasne translačnom pohybe

materská hviezda

hviezda, okolo ktorej obieha planéta alebo iné nebeské teleso

Medicea sidera pozri Mediciovské hviezdy

Mediciovské hviezdy = Medicea sidera

súhrnný názov pre mesiace Jupitera (Io, Europa, Ganymedes a Callisto), ktorý im dal ich objaviteľ Galileo Galilei na počesť Cosima de Medici (vysl. mediči)

mechanizmus z Antikytery

staroveký astronomický počítač

medzinárodná sústava jednotiek pozri SI

metóda variácie zákrytu

metóda umožňujúca pozorovať nepatrné zmeny v periódoch jednotlivých zákrytov hviezdy jej planétou

mikrogravitácia

nepatrná gravitácia

mirida

hviezda patriaca medzi miridy

miridy

skupina premenných hviezd, ktorých prototypom je premenná hviezda **o Ceti**

monocerotida = decembrová monocerotida

meteor patriaci k meteorickému roju decembrových Monocerotid

Monocerotidy = decembrové Monocerotidy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Jednorožec

montáž ďalekohľadu

zariadenie na upevnenie ďalekohľadu a jeho pohyb okolo dvoch na seba kolmých osí

multiverzum pozri **multivesmír**

multivesmír = **multiverzum**

objekt všetkých možných paralelných vesmírov

nastavenie ďalekohľadu

nastavenie osi montáže ďalekohľadu do príslušného smeru

nastavenie paralaktickej montáže nespráv. *useverit'*

nastavenie osi paralaktickej montáže ďalekohľadu presne smerom k severnému svetovému pólu

neutríno

elementárna častica bez elektrického náboja s poločíselným spinom reagujúca s hmotou prostredníctvom slabej jadrovej interakcie a gravitácie

nokturnál

starý astronomický nástroj slúžiaci na zistenie nočnej hodiny podľa postavenia vybraných cirkumpolárnych hviezd

novám podobná premenná hviezda

hviezda, ktorá svojou svetelnou krivkou sa podobá novám, ale nova to nie je

obežná dráha

dráha, po ktorej nebeské teleso obieha iné nebeské teleso alebo spoločné ťažisko iných nebeských telies

odstredivé zrýchlenie

zrýchlenie, ktoré vzniká ako dôsledok otáčania telesa

októbrová drakonida pozri **drakonida**

októbrové Drakonidy pozri **Drakonidy**

orientácia na dve hviezdy

výber dvoch hviezd na oblohe utvárajúcich základ súradnicovej sústavy ďalekohľadu

orientácia na jednu hviezdu

výber hviezdy na oblohe, ktorá je základom súradnicovej sústavy ďalekohľadu, akýmsi pevným bodom na oblohe pre jeho orientáciu a pohyb

orientácia na tri hviezdy

výber troch hviezd na oblohe utvárajúcich základ súradnicovej sústavy ďalekohľadu

orionida

meteor patriaci k meteorickému roju Orioníd

Orionidy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Orión

oriónovská premenná hviezda

hviezda, ktorej prototypom je hviezda FU Orionis alebo VV Orionis nachádzajúca sa vo vývojovom štádiu tesne pred dosadnutím na hlavnú postupnosť H-R diagramu

panva

mesačný impaktný kráter s priemerom väčším ako 300 km vyplnený bazaltom

paralelný vesmír

hypotetický vesmír existujúci paralelne s naším vesmírom

perturbácia pozri porucha

perzeida

meteor patriaci k meteorickému roju Perzeíd

Perzeidy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Perzeus

Planckov čas

základná jednotka v sústave Planckových jednotiek zodpovedajúca času, ktorý potrebuje svetlo vo vákuu na prekonanie Planckovej dĺžky

Planckova dĺžka

základná jednotka v sústave Planckových jednotiek, ktorej numerická hodnota je definovaná rýchlosťou svetla vo vákuu, Planckovou konštantou a gravitačnou konštantou

Planckova konštantá

konštantá úmernosti medzi frekvenciou a energiou fotónu

Planckove jednotky

sústava jednotiek definovaná na základe piatich fyzikálnych konštánt, ktorými sú rýchlosť svetla vo vákuu, gravitačná konštantá, redukovaná Planckova konštantá, Coulombova konštantá a Boltzmannova konštantá

podmesačný priestor = cislunárny priestor

priestor medzi Zemou a dráhou Mesiaca

polárna os

os paralaktickej montáže ďalekohľadu v rovine miestneho poludníka rovnobežná so zemskou osou

polotychovska sústava pozri semigeoheliocentrická sústava

porucha = perturbácia

malá zmena dráhy telesa obiehajúceho centrálnne teleso spôsobená gravitáciou sekundárnych telies

prefilter

širokopásmový filter v optickej ceste pred úzkopásmovým filtrom, interferometrom alebo spektrografom

pret'azenie

silové pôsobenie na teleso prevyšujúce gravitačné zrýchlenie v danom mieste na povrchu Zeme; značka g

protuberančná dutina

oblasť malej koronálnej emisivity obklopujúca protuberanciu

redukovaná Planckova konštanta

Planckova konštanta delená 2π

rekurentné svahové pásy

úzke tmavšie sezónne zosuvy materiálu na strmých svahoch povrchu Marsu súvisiace s hydratovanými soľami

Riccioliho sústava

semigeoheliocentrická sústava, ktorú zaviedol G. B. Riccioli a v ktorej okolo Slnka obieha Merkúr, Venuša a Mars

rodina planétok

planétky s podobnými elementmi dráhy a v niektorých prípadoch aj s podobnými fyzikálnymi parametrami

rovnodennostný kolúr = ekvinokciálny kolúr

najväčšia kružnica na nebeskej sfére prechádzajúca svetovými pólmi a bodmi rovnodennosti

rýchlo oscilujúca premenná hviezda

hviezda s rýchlymi osciláciami svojho povrchu

saros = Chaldejský cyklus

perióda cyklu zatmení Slnka; trvá 18 rokov a 10 alebo 11 dní

sekundárne teleso

teleso obiehajúce centrálnemu telesu

semigeoheliocentrická sústava = polotychovská sústava

sústava, ktorej stredom je Zem, okolo ktorej obieha Mesiac, Slnko i planéty, ktoré neobiehajú okolo Slnka, pričom planéty, zväčša Merkúr, Venuša a Mars, obiehajú okolo Slnka

severná delta akvarida = severná δ akvarida

meteor patriaci k severnej časti meteorického roja delta Akvarid

severná taurida

meteor patriaci k severnej časti meteorického roja Taurid

severná delta Aquaridy = severné δ Akvaridy

časť delta Aquarid rozložená nad ekliptikou

severná δ akvarida pozri severná delta akvarida

severná Tauridy

časť Taurid rozložená nad ekliptikou

severná δ Akvaridy pozri severné delta Aquaridy

sférický rezonátor

priestor medzi povrchom Zeme a ionosférou

Schumannova rezonancia

globálna elektromagnetická rezonancia s extrémne nízkou frekvenciou generovaná vo sférickom rezonátore náhlym elektrostatickým výbojom

SI = medzinárodná sústava jednotiek

medzinárodná sústava fyzikálnych jednotiek založená v roku 1960 na šiestich základných jednotkách – meter, kilogram, sekunda, ampér, kelvin a kandela; skratka SI z franc. *Le Système International d'Unités*

Sidera Lodoicea pozri Ľudovítové hviezdy

siderická perióda

čas potrebný na úplný obeh nebeského telesa okolo centrálneho telesa vzťahujúceho sa na tú istú hviezdu

siderický rok = hviezdny rok

čas medzi dvomi po sebe nasledujúcimi návratmi Slnka po ekliptike k tej istej hviezde

sigma hydrida = σ hydrida

meteor patriaci k meteorickému roju sigma Hydríd

sigma Hydridy = σ Hydridy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Hydra v okolí hviezdy σ Hyd

skafé

staroveké slnečné hodiny v tvare dutého výseku gule

skutočná dráha telesa

dráha, na ktorej sa nebeské teleso pohybuje v priestore

slnovratový kolúr = solsticiálny kolúr

najväčšia kružnica na nebeskej sfére prechádzajúca svetovými pólmi a bodmi slnovratov

solsticiálny kolúr pozri slnovratový kolúr

sopečná činnosť pozri vulkanická činnosť

spiaca kométa

kométa s neaktívnym povrchom v ľubovoľnej heliocentrickej vzdialenosti

spomalený pohyb

pohyb telesa, ktorého rýchlosť je klesajúcou funkciou času

stacionárna rotácia

rotácia telesa okolo centrálného telesa v rezonancii 1 : 1 v probléme dvoch telies

Stokesove parametre

štyri špeciálne parametre (I, Q, U, V) elektrického vektora elektromagnetickej vlny

suborbitálny let

let, pri ktorom teleso vypustené z povrchu nebeského telesa nedosiahne obežnú dráhu

súradnicová sústava ďalekohľadu

program – počítačový systém, súčasť montáže ďalekohľadu – umožňujúci presnú orientáciu ďalekohľadu na vybraný objekt na oblohe

sústava telies

dve alebo viac gravitačne viazaných nebeských telies

syzygia

1. konfigurácia troch alebo viacerých nebeských telies
2. všeobecný názov pre nov a spln Mesiaca
3. všeobecný názov pre konjunkciu a opozíciu planéty

σ hydrida pozri sigma hydrida

σ Hydridy pozri sigma Hydridy

tau herkulida = τ herkulida

meteor patriaci k meteorickému roju Herkulíd

tau Herkulidy = τ Herkulidy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Herkules

taurida

meteor patriaci k meteorickému roju Tauríd

Tauridy

blízkoekliptikálny meteorický roj s radiantom v súhvezdí Býk

telúrium

zariadenie zobrazujúce pohyby Zeme a Mesiaca okolo Slnka

teória veľkého tresku

teória založená na hypotéze veľkého tresku

tiažové zrýchlenie

zrýchlenie telesa na Zemi (alebo na inom nebeskom telese), ktoré je výsledkom zloženia gravitačného a odstredivého zrýchlenia

tmavé svahové pásy

úzke pásy prachových zosuvov na strmých svahoch povrchu Marsu

translunárny priestor pozri zamesačný priestor

tropický rok

doba medzi dvomi po sebe nasledujúcimi prechodmi Slnka jarým bodom

tychovská sústava pozri geoheliocentrická sústava

typ planétky

zaradenie planétky do skupiny podľa charakteristických fyzikálnych vlastností, akými sú chemické zloženie či obsah uhlíka v asteroide

τ herkulida pozri tau herkulida

τ Herkulidy pozri tau Herkulidy

ursida

meteor patriaci k meteorickému roju Ursíd

Ursidy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Malý voz

useverit' (nespráv.) pozri **nastavenie paralaktickej montáže**

vesmírny priestor pozri **kozmickej priestor**

vlna EIT

erupčná vlna pozorovaná prístrojmi EIT alebo EIS

vulkanická činnosť = **sopečná činnosť**

eruptívny prejav geologickej aktivity telesa

vulkanická hornina

hornina vyvrhnutá vulkanickou činnosťou

vulkanický kráter

kráter vytvorený vulkanickou činnosťou

vzdialená zložka

najvzdialenejšia zložka dvojhviezdy alebo viacnásobnej hviezdy od najhmotnejšej hviezdy sústavy

zamesačný priestor = **translunárny priestor**

priestor za dráhou Mesiaca

zemská os

os rotácie Zeme

zložka viacnásobnej hviezdy

jedna z hviezd viacnásobnej hviezdy

zrýchlený pohyb

pohyb telesa, ktorého rýchlosť je rastúcou funkciou času

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Podoby názvov chorôb v slovenských nárečiach (dokončenie)

MILOSLAV SMATANA

Tému nárečových pomenovaní chorôb (porov. KS, 2015, č. 5, s. 300 – 306 a KS, 2016, č. 2, s. 88 – 99) uzatvárame príspevkom o najčastejších názvoch ochorení zvierat a niektorých pomenovaniach chorôb z ríše rastlín.

Okrem všeobecných názvov pre poruchy zdravia typu choroba, nemoc, neudh a pod., ktoré sa používajú predovšetkým pre ľudí, sa pre ochorenia zvierat využívajú aj menej bežné expresívne výrazy *pliaga* a *bieda*: *Dáka pliaga ide po tich svinoch* (Rochovce, o. Rožňava); *Na pečenki nariasle hrčke tem belgickim* (zajacom) a *na tú biedu viskou ako trieska, miešanke ňekapale na tú biedu na pečenkách* (Čelovce, o. Modrý Kameň).

Slovesné výrazy ochorieť a onemocnieť vo význame „dostať nejakú chorobu“ sa využívajú v nárečiach pre ľudí i pre zvieratá, no v druhom prípade je ich používanie o niečo zriedkavejšie: *Došikovali zme statog naspág do maštaľi, naskutku ochoreu vuou* (Lišov, o. Krupina); *Pres to leto sa temu (statku) nedáva tag velice modz žrat, abi to neonemocneuo* (Hlboké, o. Senica). Na východoslovenskom nárečovom území sú v uvedenom význame rozšírené dokonavé slovesá *pochorec še/še a pozdichac: Še statok pochorel* (Rudlov, o. Vranov); *Jedneho koňa som mušel odvejzdz do koňskoho henteša, bo bars še pochorel* (Sečovce, o. Trebišov); *Kravi pozdichali a ľudze ochoreli* (Rankovce, o. Košice).

Veľkou *pliagou* vo svete zvierat bola vírusová choroba, pre ktorú je v slovenských nárečiach popri lexéme *mor* známy aj výraz *dúl* (s variantmi *dúl', dul* a pomnožným tvarom *dúle*), čiastočne rozšírený v stredoslovenských a trnavských nárečiach: *Potom prišiou mor, podochli mu šetki ouce* (Kláštorec pod

---

Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0105/14.

V príspevku sa uvádzajú názvy obcí a ich okresov v súlade so zásadami využitými v Slovníku slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (p. Slovník slovenských nárečí I., 1994, s. 38 – 39).

Znievom, o. Martin); *Prišól mor na svine* (Kameňany, o. Revúca); *Mor uš ščúleki tak čeli netráci* (Trakovice, o. Hlohovec); *slepačí mor* (Stupava, o. Bratislava); *ftáci mor* (Trakovice, o. Hlohovec); *V niekerie roke prichádzava veľkí dúl na prasce* (Pukanec, o. Levice); *Sviňe na dúl' dochle* (Bystrička, o. Lučenec); *Dúle sa choroba statku* (Malá Lehota, o. Prievidza); *Prvnější rok kapali svine na dul* (Brestovany, o. Trnava); *svinskí dúl* (Kmeťovo, o. Vráble).

Pomerne známa a rozšírená je nákazlivá choroba zvierat (najmä psov) prejavujúca sa zúrivosťou, v spisovnom jazyku aj v nárečiach nazývaná *besnota*: *Besnota sa uš šíri aj na druhú dolinu* (Revúca); *Horár hovoreu, že zver je neždravá na besnotu* (Návojovce, o. Topoľčany); *Psi majú besnotu* (Trakovice, o. Hlohovec); *bešnota* (Smižany, o. Spišská Nová Ves). Slovník slovenských nárečí (ďalej aj SSN) zaznamenáva v tomto význame aj slovo *besnačka*: *Pes čistí, nema bešnačku abo daco* (Brezina, o. Trebišov). Častým výrazovým prostriedkom pre opisované ochorenie je spojenie prídavného mena *besní* s príslušným podstatným menom označujúcim konkrétne zviera: *Pohrizou ma besní pes* (Staré Hory, o. Banská Bystrica); *Pohrízla hu besná mačka, bežali z ňou dochtorovi* (Návojovce, o. Topoľčany); *besná liška* (Kociha, o. Rimavská Sobota).

Iný postrach šíriaci sa v minulosti svetom predstavovala *cholera*. Okrem svojho základného významu (ťažká nákazlivá črevná choroba) bola v okolí Trnavy známa v podobe *kolera*, *korela* aj ako „choroba koní prejavujúca sa záchvatom zúrivosti, jankovitost“: *Aj koleristé kone boli, to s teho krmená lebo š čoho dostal koleru* (Hrnčiarovce nad Parnou, o. Trnava); *Korelistí kón, ket to nanho došlo, bil, hádzal zatki, aj vós prekocil, korela je zákonitá chiba* (Brestovany, o. Trnava). Ako naznačuje doklad z Brestovian, v trnavských a myjavských nárečiach sa objavuje aj prídavné meno *koleristí*, príp. *koleriční*, t. j. „postihnutý chorobou so záchvatmi zúrivosti (o koňoch), jankovitý“: *Aš po zákonitěj lehote son zbadav, že je ten pejo korelistí* (Brestovany, o. Trnava); *Koleriční kvón šetko kúše a trhá* (Vaďovce, o. Myjava). Uvedené vysvetľujúce prídavné meno *jankovitý* vo význame „postihnutý jankovitostou“ a podstatné meno *jankovitost*, t. j. „choroba jednokopytníkov, strata vedomia, pomätenosť“ nachádzame v Slovníku slovenského jazyka (1959, s. 631). SSN zaznamenáva iba lexému *jankovití* vo význame „zanovitý, zaťatý (o koňovi)“, doloženú spojením *jankovití kuoň* z Kaľamenovej (o. Martin).

Medzi najrozšírenejšie nákazlivé choroby dobytky a ošípaných v minulosti patrila slintačka a choroba paznechtov hovädzieho dobytky známa ako

krívačka. Slintačka sa prejavovala slinením a pľuzgiermi na sliznici ústnej dutiny a patrila medzi ochorenia prenosné aj na človeka. Lexémy *slintačka* a *slintavka* boli v príslušných hláskoslovných nárečových podobách zaznamenané prakticky na celom území Slovenska: *Keď vipukne slintauka, to je už veľmo zle* (Pečenice, o. Levice); *Po dzedziňe majú kravi slintačku* (Trakovice, o. Hlohovec); *Krava môže dostac slintačku* (Dlhá Lúka, o. Bardejov). Okrem spomenutých výrazov sa pre toto ochorenie vyžívajú spojenia *papulová choroba* (Dubová, o. Modra) a *papulová nemoc* (Chorvátsky Grob, o. Bratislava).

Aj podstatné meno krívačka je ako infekčná choroba paznechtov hovädzieho dobytku a oviec známe v príslušných hláskoslovných podobách na celom Slovensku: *Šakovag nám bolo edonras, kod nám na oucičke doľahla kriväčka* (Čelovec, o. Modrý Kameň); *Statke mávajú krívačku* (Pečenice, o. Levice); *Kravi majú krívačke, mosá bid v maštali* (Vaďovce, o. Myjava); *Krava môže dostac krívačku* (Dlhá Lúka, o. Bardejov); *krívečka* (Veľké Bielice, o. Topoľčany, Veľké Straciny, o. Lučenec). Slovnými spojeniami *francúška krívačka*, *smrllavá krívačka* označujú vo Veľkej Mani (o. Vráble) rôzne druhy tohto ochorenia. Popri výraze krívačka sa na severonitrianskom nárečovom území vyskytuje v rovnakom význame slovo *kulhačka*: *Tá krava má iste kulhačku, ket tak pomálički ide* (Valaská Belá, o. Prievidza); *Naša Cifrena má kulhačku* (Ludanice, o. Topoľčany). V menšej miere na rôznych miestach Slovenska sa používajú slová *kulhavka*, *chromaška*: *U rožnieho statku sa viskitňe slintačka a kulhafka* (Nižná, o. Trstená); *Kulhafku aľebo chromačku, to je jedno, môže dostadž jako krava, tag aj koň* (Turzovka, o. Čadca); *Kedz ma džvire kulhafku, ta nemože chodzic* (Žalobín, o. Vranov). Lexémy typu *chromka* (*hromka*), *chromačka*, *chromota* a pod. sú zaznamenané jednotlivo najmä vo východoslovenských nárečiach. Podobný význam má pravdepodobne i nárečové slovo *otluk* zo Stanče v okrese Trebišov, ktoré SSN vykladá ako chorobu paprčiek, pri ktorej zviera kríva. Ojedinelými výrazmi v danom význame sú východoslovenské nárečové slová *hušinka* (Nižný Hrabovec, o. Vranov) a *kol'enčauka* (Humenné). Na juhu západného Slovenska sa krívačka miestami pomenúva slovným spojením *paprčková nemoc* (napr. Nitriansky Hrádok, o. Nové Zámky, Kunov, o. Senica).

Chorobné výrastky na nohách zvierat označovali v obci Smižany (o. Spišská Nová Ves) zriedkavým výrazom v plurálovom tvare *martovice*.

Iným nebezpečným infekčným ochorením, ktoré ohrozovalo ľudí i zvieratá, bola červienka (dyzentéria). Ľudia pri nej trpeli silnými hnačkami, zo zvierat boli najčastejšie postihnuté ošipané, u ktorých sa prejavovala červenými škvrnami na koži (erysipeloid): *Prasata su na obrnu chore aľebo na červienku* (Zábiedovo, o. Trstená); *Na šervianku nám zahinúli dve svine* (Brusník, o. Revúca); *Kej tag na červienku skapalo* (prasa), *tak to též ľen zakopal'i* (Podmanín, o. Považská Bystrica); *Len nám na červenku kapávali svine dicki* (Ružindol, o. Trnava); *Šviňe mal'i zápal'e, červenki* (Rozhanovce, o. Košice). V obci Lipová (o. Nové Zámky) nazývajú červienku *peteč*: *Naše prasa dostalo peteč*. Slovom červienka sa označuje aj neinfekčná choroba včiel spôsobená zimovaním včelstva v nepriaznivých podmienkach: *Jenném úli majú čeli červiěnkú* (Trakovice, o. Hlohovec); *červienka* (Laskomerské, o. Banská Bystrica); *červinka* (Stanča, o. Trebišov). Rovnako sa nazývala aj choroba hovädzieho dobytká prejavujúca sa krvou v moči, t. j. močová úplavica: *Krava mohla zachoredz na červenku* (Dlhá Lúka, o. Bardejov). Farba krvi je motiváciou pre pomenovanie toho istého ochorenia, ktoré je známe z juhotreňčianskych nárečí v spodstatnenej podobe *červená* (Bošáca, o. Trenčín).

Spomenutý doklad zo Zábiedova signalizuje, že prasce mohli ochorieť i na obrnu, ktorá sa u zvierat (podobne ako u ľudí) prejavovala ochrnutím niektorých častí tela: *Pódajú, eš prasce majú obrnu* (Turčok, o. Revúca); *I šviňe možu dostadz obernu* (Spišský Štvrtok, o. Levoča).

Pomerne veľká skupina ochorení predovšetkým oviec sa prejavovala poruchou rovnováhy chorého zvierat'a, ktorú zapríčinilo vniknutie parazitného červa do jeho tela a následne do krvného obehu. V nárečiach boli pomenovania tohto ochorenia motivované slovesami motať (sa), krútiť (sa), čo boli jeho najčastejšie vonkajšie prejavy. Celoslovenské rozšírenie má podstatné meno *motolica* (s hláskoslovnými variantmi *motilica*, *motil'ica*, *moťelica*, *metelica*, *metel'ica*, *mentelica* a pod.), ktorým sa pomenúvajú parazitné červy (cudzopasné hlísty) v tele zvierat, ale aj vlastná choroba zapríčinená týmito červami: *Ouce mu majú motoľice, sa chorie* (Lešť, o. Modrý Kameň); *Tá jalouička ako kej motil'icu dostala* (Dolná Lehota, o. Dolný Kubín); *Oucä dostala motilice, ket sä pásła na močãroh alebo na zamrznutej trãve* (Hubová, o. Ružomberok); *Óce dostáli metelice* (Brusník, o. Revúca); *Daftere ofce začal'i hinudz na mentelice* (Spišský Štvrtok, o. Levoča); *Krava može dostadz motoľice, sl'intafku, krivačku* (Dlhá Lúka, o. Bardejov); *mo-*

t'elice (Laskomerské, o. Banská Bystrica); *metelica* (Tuhrina, o. Prešov). Jednotlivo boli zaznamenané aj podoby *motoška* a *motaška*: *Motašku majú jähňence, choroba je to, tá motaška* (Zázrivá, o. Dolný Kubín); *motoška* (Suché Brezovo, o. Modrý Kameň). Menšie rozšírenie v nárečiach majú i pomenovania *kruták* (napr. V. Maňa, o. Vráble, Rakovice, o. Piešťany, Lukáčovce, o. Hlohovec) a *krútenica*: *Ofca dostaňe krúteňicu, mozgi jej prebehnú krvuoľ, krúti sa na mieste, ako kej hlupela* (Brezovica, o. Trstená).

Podobne ako človek, i zvieratá mohli dostať čemer – „chorobu spôsobenú zrážaním krvi po hltavom žraní, pití“. Bežne sa hovorilo, že zviera sa mohlo očemeriť, resp. zostalo očemerené. Takéto vyjadrenia v súvislosti s ochorením zvierat nájdeme na celom Slovensku: *Očemerela sa nán krava* (Málinec, o. Lučenec); *Vuól sä nám ošemeriél* (Kobeliarovo, o. Rožňava); *Brezuľa sa nám už dva rázi odrazela na daťelínovú mokrad' a zostala očemerená* (Čičmany, o. Žilina); *Moja krava še očemeri* (Senné, o. Veľké Kapušany). Výraz *čemer* pre ochorenie zvierat poznajú napríklad v Kokave nad Rimavicou – porov. *Kuon sä obžrau, tag dostáu čemer* –, ale aj v obci Nemešany (o. Levoča): *I kravi tak pochoreľi, čemer to volaľi ľudze*. V oblasti Topoľčian sa v uvedenom význame využíva i slovo *ochvat*: *Sviňe majú ochvat, dali zme im mnoho žrat'* (Návojevce, o. Topoľčany). V okolí Lučenca poznajú slovo *ochvat* (Cinobaňa, o. Lučenec) vo význame „opuchliny na nohách koňa“, príp. ním označujú chorobu kravy, pri ktorej prestane prežúvať. Ochorenie s podobným priebehom, ktorým trpeli kone pri výdatnej strave počas dlhšieho prerušenia práce, sa v Častej (o. Modra) nazývalo *svátečná nemoc*. Jedným z dôsledkov očemerenia mohli byť zdurené príušné žľazy, pre ktoré existuje v nárečiach výstižné pomenovanie vo forme pomnožného podstatného mena *miši*: *Kuoň má miši na krku* (Ležiachov, o. Martin); *Maü mi miši Pejo* (Malá Lehota, o. Prievidza); *No potom boli aj, miši sa temu hovorilo, to mal kón tí krki tuto naduté* (Hrnčiarovce nad Parnou, o. Trnava); *Miši mal kón pod ušama, ked ból ščemerení* (Blatné, o. Modra).

Sloveso *duť sa* tvorí základ pre celý rad slov s rozličnými predponami (napr. *naduť sa*, *zduť sa*, *oduť sa*, *rozduť sa*, *obduť sa*, *vzduť sa*), ktoré sú vo význame „presýtením spôsobiť plynatosť, nadutie brucha (o zvieratách, najmä o krave a ovci)“ známe na celom Slovensku, pričom najrozšírenejšie z nich sú podoby *zduť sa* a *naduť sa*: *Ot téj jatelini sa krava nadula a ščúl zhánaj pastiéra lebo trogár* (Brestovany, o. Trnava); *To bolo loňi, čo sa nám krava zdula* (Rajecká Lesná, o. Žilina).

Kone často trápila choroba prejavujúca sa kýchaním, tzv. kýchavka, nazývaná vo väčšine nárečí *kach*, vo východoslovenských nárečiach *kech*: *Kach sa dá na koňovi zatajeť a predáž ho ako zdravého* (Prochot, o. Nová Baňa); *Kuoň mu dostau kach* (Prievidza); *Kone sa mosá čisto držad, abi nedostali kach* (Šurany, o. Nové Zámky); *Ket koň dostaňe kech, ta furt kiha* (Spišský Štvrtok, o. Levoča); *Ked ras kuň dostaňe kech, ta bars češko ho vikurovac* (Záhradné, o. Prešov).

Ak bol kôň *mesačnoslepí*, značilo to, že bol postihnutý slepotou v mesačných intervaloch: *Potom boli slepé kone, mesádz ból slepí, mesádz neból slepí, to bola mesačná choroba, kón ból mesačnoslepí* (Hrnčiarovce nad Parnou, o. Tmava).

Dobří gazdovia boli veľmi všímať a citliví na chorobné prejavy svojich koníkov a domácich zvierat všeobecne, vedeli postrehnúť aj najmenšie príznaky či odchýlky v ich správaní a zjave: *Ko_cca zdravej* (prasce), *chvosťike maju zavrtnutej ako prstém, a ko_cca chorej, tag im dou trčia* (Čelovce, o. Modrý Kameň). Signálom choroby mohlo byť aj to, že zviera nechcelo žrať ako obyčajne, a vtedy si musel gazda overiť, či nemá tzv. *kurdel'* (*kurdial*, *kurt*), čo bola choroba jazyka hovädzieho dobytká a koní: *Kurdel ma (kôň) na jeziku* (Kameňany, o. Revúca); *To tele bude mat kurdial* (Rochovce, o. Rožňava); *Tota krava budze naišne mac kurdzel', bo ňechce ňidž žrec* (Sedlice, o. Prešov); *kurdel* (Bošáca, o. Trenčín); *Krava má kurta* (Skalica); *kurt* (Sotina, o. Senica). Miestami v trenčianskych nárečiach nazývali hnisavé ochorenie pod jazykom dobytká podstatným menom v strednom rode *oskumlie*: *Krava má oskumlie* (Dubnica nad Váhom, o. Ilava).

Zlým príznakom bolo, ak zviera nápadne zmenilo farbu, čo mohlo značiť, že má už spomínanú obrnu: *Najvá_cca viskitňe obrna, prasa celuo očerňie, obelasie* (Nižná, o. Trstená).

Ochorenie s názvom *ihlica*, *ihlic* signalizovalo zápal vnútorných tráviacich orgánov: *Ihľica – to je zápal črieu* (Prievidza); *Len sa na hovedo pozreu, hňed' vedeu, že má ihlicu* (Prochot, o. Nová Baňa); *Krava dostala ihlicu, zas sa nemôžem žánnej roboti chitit* (Dol. Súča, o. Trenčín). Slovné spojenie *sľežinkova chorosc* zo Sedlíc v okrese Prešov označovalo sneť sleziny rožného dobytká. Nárečovým slovom *d'uk* sa pomenúva vredové ochorenie hovädzieho dobytká a ošipaných: *Ked' hovedo ochorie, dostaňe d'ug do pretku dáko* (Detva, o. Zvolen); *A tod brávog má d'ug na podhrdline, treba mu ho prepustiť* (Revúca).

Choroby neobchádzali ani včely. Nezriedka ich mohla postihnúť napríklad nákazlivá hniloba včelieho plodu nazývaná *hñiloplod* alebo jednodu-

cho *hňiloba*, ktorú spôsobuje celá skupina choroboplodných zárodkov prenikajúcich do včelstva prostredníctvom peľu nakazeného mikróbmi: *Stalo sa mi nešťesťia, dostau som chorobu hňiloplot, mau som už len d'aved' rođin* (Kvačany, o. Liptovský Mikuláš); *Čil' keď je chlanno, nachlaňne* (včelí) *plod a s toho nastáva hňiloba* (Nitrianske Sučany, o. Prievidza); *Uhinuli mi čeli na hnilobu plodu* (Trakovice, o. Hlohovec); *Hniloba plodu je nebespečná choroba šciel* (Vaďovce, o. Myjava).

SSN uvádza viaceré názvy chorôb zvierat, ktoré nie sú bližšie určené a vysvetlenie ich významu je veľmi všeobecné. Niektoré z nich sú doložené vetnými exemplifikáciami, iné iba jednoslovným dokladom, napr. pomnožené výrazy *fojtáše* (druh choroby oviec) a *horkaki* (choroba oviec a kôz): *A pre tem, ako sa baranča našlo, ostrehal'e zme im (ovciam) škuráte, žebe baranča ňimalo fojtáše, lebo kot sa mu vlna naberie do žalútkou a tech kňišťičkách zatvrňe, doz ráze aj podochnú na to* (Čelovce, o. Modrý Kameň); *horkaki* (Smižany, o. Spišská Nová Ves). Takto sa uvádza i zriedkavé slovo *minobront* (*minopront*) s bližšie nešpecifikovaným vysvetlením „choroba dobytká“, napr. *Keď lichva zrázu padne, na minopront padla* (Biely Kostol, o. Trnava), a podstatné mená *modrisko* a *morovčiak* (v nárečiach *moroučak*, *morofčak*) so všeobecným výkladom „choroba hovädzieho dobytká“: *Do žalutka vejdze modrisko* (Dlhá Lúka, o. Bardejov); *Moroučag idze ľem na fajne tluste kravi, do nohi jej vejdze a začne z ňu trisc* (Žalobín, o. Vranov); *morofčak* (Lipovce, o. Prešov). O slove *padúcnica*, ktoré označuje epilepsiu (u ľudí), sa v SSN v súvislosti s chorobami zvierat dozvedáme, že v Stupave ju poznajú ako chorobu zapríčiňujúcu rýchle dochnutie králikov.

Inšpiráciu medzi pomenovaniami ochorení zvierat našli i niektoré frazeologické jednotky. Z Pukanca v okrese Levice pochádza doklad *U náz je ako za besňim pson*, čo značí, že v rodine rozprávajúceho majú stále všetci naponáhlo. Výpoveď *beží ako besní* (pes) z Rimavskej Pily (o. Rimavská Sobota) vyjadruje, že niekto beží zo všetkých síl, rýchlo, príp. nekontrolovane. Prirovnania *spití aňi motolica* (Slovenská Lupča, o. Banská Bystrica) a konštatovanie *má hlave motolice* (Bošáca, o. Trenčín) označujú človeka pod značným vplyvom alkoholu.

Pomenovania chorôb rastlín, drevín, ich plodov a pod. sú v nárečiach menej časté ako názvy pre ochorenia ľudí či zvierat. Platí to aj o všeobecných výrazoch typu *choroba* a *nemoc*: *Ftedi nemoce velice ňvečili hrozna* (Gajary, o. Malacky);

Jakási choroba mu chicela šetku mrkvu (Ďurčiná, o. Žilina). V nárečiach sú v tomto prípade častejšie pomenovania typu *skaza*, *pliaga* (vo východoslovenských nárečiach aj *flaga*), označujúce buď bližšie neurčenú nákazu spôsobenú plesňami, cudzopasnými hubami, premnoženým hmyzom a pod., šíriacu sa vzduchom, napríklad *Skaza prišla na zbožia* (Bobrovec, o. Liptovský Mikuláš); *Akási pliaga, také voški mi požrali kapustu* (Rajec, o. Žilina); *Sirkovi kvet, s tím sa striká, keď je perenospora alebo nejaká skáza* (Pezinok, o. Modra), alebo rôzne hnilobné procesy úžitkových rastlín, plodín a stromov: *Jedného roku nám tag hñil'i zemiački, nebolo pomoci* (Rajecká Lesná, o. Žilina). Pre pestovateľov a záhradkárov je nešťastím, keď dozrievajúce ovocie alebo zelenina začnú hniť, teda kaziť sa pôsobením mikroorganizmov, rozkladať sa: *Repa začína hñiť, bo moc prší* (Vitanová, o. Trstená); *Nedá sa úfad ovocú, keď hñije už na strome* (Dolná Súča, o. Trenčín). Na pomenovanie hnilobného procesu, t. j. hnitia, je v nárečiach známe (podobne ako v spisovnom jazyku) slovo hniloba: *Zle je uš, keď sa dreva chit'i hñiloba* (Bziny, o. Dolný Kubín); *Ščiépenú ozimú hrušku si pekno obral, aj chitala hñilobu lebo iné kazi* (Dolná Súča, o. Trenčín); *Hruški majú toho roku hñilobu* (Trakovice, o. Hlohovec). Spojenia *červená hñiloba*, *tvrdá hñiloba* a *maká hñiloba* z obce Brestovec (o. Myjava) označujú chorobu stromov (najmä smrekov, vrb a líp), ktorá rozkladá drevo. Hubovití škodcovia rôzneho pôvodu spôsobujúci hñilobu najmä po dlhotrvajúcich dažďoch nešetria ani vinárov: *Hrozne dostali hñilobu* (Trakovice, o. Hlohovec); *Zelená hñiloba – to hrozni ostali úplne zelené a hñili, to bolo kiselé jako ocet* (Jur pri Bratislave, o. Bratislava); *V dážd'ivom počasi veru aj hñiloba hrozno oberie* (Pukanec, o. Levice). Rozličné druhy choroby hrozna sa v Horných Orešanoch (o. Trnava) označujú spojeniami *bílá, čírná, zelená hñiloba*.

Výrazmi *pleseň*, príp. *plieseň* sa označuje mäkký zamatový povlak sivej alebo zelenkastej farby utváraný istým druhom húb nielen na plodoch rastlín, ale aj na potravinových výrobkoch, víne a pod.: *Té jablká sú uš samá plesen* (Valaská Belá, o. Prievidza); *Pliesen sa mi robí na lekváre* (Kociha, o. Rimavská Sobota); *Na kapuste je plieseň* (Bánovce nad Bebravou); *Víno chitá plesen* (Trakovice, o. Hlohovec); *Jak še nam f pivñici pl'ešeň chicela, ta mi dluho grule ñevitrimu* (Gelnica). Pestovatelia hrozna takto volajú hubovitou chorobu viniča, tzv. peronosporu – porov. *Plieseň sa ti za dažd'ivého počasia usad'i na spotku listou a tie poton usknú* (Pukanec, o. Levice) –, ktorú vo vinohradníckych oblastiach pomenúvajú i podstatnými menami

plesnina a *plesnivina*: *Taká plesňina sa chit'ila* (na koreň viniča) a *zožlкло to* (Tesáre, o. Topoľčany); *plesnivina* (Rača, o. Bratislava, Vajnory, o. Bratislava). V Horných Orešanoch (o. Trnava) poznajú spojenie *korenová plesen* vo význame „druh plesne, ktorá spôsobuje chorobu viniča“.

K ochoreniam viniča patrí aj červená spála (akarinóza), známa v Horných Orešanoch ako *hlatkoplotka* alebo *kučeravitosť*, v iných nárečiach ako *kučeravosť*, napr. *Kučeravozd' listu je vari nie tag ňebespečná choroba* (Pukanec, o. Levice); *kučeravosť* (Lamač, o. Bratislava), a tiež choroba zvaná *oidium* (*óidium*, *ojdijum*), t. j. hubovitá choroba viniča, známa ako biela pleseň: *Ojdijum, to je plesen na listoch, aj bobule, oplesní celí strap* (Modra); *Živin ohňom poprašujeme hrozno proti' tej pl'iagi ódiumu* (Pukanec, o. Levice).

Pomerne častá choroba rastlín spôsobená hubou cudzopasiacou na listoch je v niektorých slovenských nárečiach známa ako *múčnatka* alebo *múčenka*: *Keď viacej prší, začína hrozno kazid' múčnatka a pernospora* (Stredné Plachtince, o. Modrý Kameň); *Ščuleki sú ináčé chorobi* (hrozna), *múčnatka, tá je moderná* (Častá, o. Modra); *Mučnatka barz napada dachtore hrozno* (Veľký Kazimír, o. Tebišov); *Hrozne, keď dostanú múčenku, obelajú a potom uschnú* (Trakovice, o. Hlohovec); *Ščúl sa viskituje múčenka, hrozne zostanú jak poprášené z múku* (Vištuk, o. Modra).

Názvy pre ochorenia rastlín motivované pomenovaniami ochorení ľudí nie sú časté. Jednu z výnimiek predstavuje napríklad podstatné meno *rakovina*, ktorým sa vo svete flóry označuje nádorovitá choroba niektorých rastlín, pričom motiváciou pomenovania môže byť chorobné bujnenie rastlinného tkaniva na niektorej časti stromu či rastliny: *Rakovina na koreňi sa u nás málo viskituje* (Pukanec o. Levice); *Pri rakovine take tvarde hubi narošnu na strome a potim hñiju* (Spišský Štvrtok, o. Levoča).

LITERATÚRA

Atlas slovenského jazyka. IV. Lexika. Časť prvá – mapy. Časť druhá – úvod, komentáre, dotazníky, indexy. Spracoval A. Habovštiak. Bratislava: Veda 1984.

Kartotéka Slovníka slovenských nárečí Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

Slovník slovenského jazyka. 1. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959.

Slovník slovenských nárečí. 1., 2. zv. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994, 2006.

ROZLIČNOSTI

Slovo youtuber v slovnej zásobe slovenčiny

Prevzaté podstatné meno *youtuber* sa v poslednom čase veľmi rozšíri-
lo, a to nielen v hovorenej, ale aj v písanej podobe nášho jazyka. Možno
konštatovať, že je to jedno z množstva nových slov, ktoré sa šíria interne-
tom a s internetom aj úzko súvisia. Podstatné meno *youtuber* je anglický
výraz, ktorý vznikol odvodením z vlastného mena *YouTube* označujúceho
v súčasnosti najrozšírenejší internetový portál s videami rozličného druhu.
Ide vlastne o vyhľadávateľnú databázu filmov, hudobných klipov a ďalších
typov profesionálnych i neprofesionálnych videí. *YouTube* povoľuje svojim
používateľom nahráť videá, pozrieť si ich, hodnotiť, sprístupňovať a ko-
mentovať ich. S popularitou servera *YouTube* sa rozšírilo aj slovo *youtuber*.
Doklady z jazykovej praxe nám naznačujú, že prvotne sa slovom *youtuber*
pomenovala osoba, ktorá si nahrá originálne video, sama v ňom vystupuje
a po zaregistrovaní v databáze ho umiestni na server, čím ho sprístupňuje
ostatným používateľom databázy a získava jeho sledovateľov. Zriedkavo sa
ním však označuje aj niekto, kto vo zvýšenej miere sleduje videá v tejto
databáze. Keďže ide o nové slovo, ani jeho význam nemusí byť konečný.
Nemožno povedať, že slovo *youtuber* sa používa len v špecifickej skupine
používateľov jazyka, pretože nahrávanie a sledovanie videí na YouTube sa
stalo veľmi populárnym, ale jeho frekvencia sa kontinuálne zvyšuje v bež-
ných jazykových prejavoch, ako aj v médiách. Mnohí *youtuberi*, ktorí si
získali vysoký počet sledovateľov či odberateľov, sa takto stali hviezdami
známymi niekedy aj po celom svete a zbohatli, preto sa o nich pomerne čas-
to hovorí.

V slovenských písaných textoch sa sledované podstatné meno vyskytu-
je v rozličných pravopisných podobách (treba poznamenať, že v niektorých
internetových novinách aj v rámci jedného príspevku možno nájsť jeho roz-
ličné zápisy). Podoba *YouTuber* s veľkými začiatočnými písmenami na za-

čiatku aj v strede názvu „kopíruje“ názov *YouTube*, a aj keď je takýto zápis pre slovenčinu neprirodený, je pomerne frekventovaná, napr. ... *hlavnou hviezdou a moderátorom je YouTuber mexického pôvodu... – YouTuber daroval detskej nemocnici tisíce eur. – Slávny britský YouTuber Louis Cole si užíval dovolenku v KLDR. Ďalšia podoba Youtuber s veľkým začiatočným písmenom iba na začiatku slova sa používa menej často, napr. kam som sa pohol, tak tam bol známy Youtuber a pri ňom množstvo deciek pýtajúcich si autogram. Najčastejšia je však podoba youtuber, ktorá signalizuje, že dané slovo sa udomáčuje v slovenskej slovnej zásobe: Slovenský youtuber GoGo má dnes viac než 700 000 odberateľov svojho obsahu. – Známy youtuber sa odhodlal na najväčšiu výzvu v živote. – Zaži leto s youtuberami. – Toto je 18 najúspešnejších slovenských youtuberov.*

Používanie rozličných pravopisných podôb tohto prevzatého slova je v procese zdomácnovania pochopiteľné, veď ide o cudzie slovo motivované cudzím vlastným menom. V slovenskom texte však odporúčame používať podobu s malými písmenami, teda *youtuber*, pretože pomenovania osôb sa nepíšu s veľkým začiatočným písmenom (a veľké písmeno uprostred slova, ako sme už spomínali, sa v slovenčine nepoužíva). Malé písmená v prevzatom slove *youtuber* sú vlastne akýmsi prvým stupňom jeho adaptácie, pričom ďalšie pravopisné prispôbenie v súlade s anglickou výslovnosťou [jújtuber] sme zatiaľ nezaregistrovali.

Dôkazom zdomácnenia je aj prechýlené podstatné meno *youtuberka* s domácou slovotvornou príponou, napr. *Jilian je fakt asi tá najznámejšia youtuberka*, ako aj prídavné meno *youtuberský*, napr. *youtuberský pár, youtuberská akcia, youtuberské náramky*.

Fakt, že sa toto prevzaté podstatné meno skloňuje, je ďalším potvrdením jeho adaptácie. Slovo *youtuber* sa začlenilo do skloňovacieho vzoru *chlap*, teda v jednotnom čísle má tvary G *youtubera*, D *youtuberovi*, A *youtubera*, L o *youtuberovi*, I s *youtuberom* a v množnom čísle N *youtuberi*, G *youtuberov*, D *youtuberom*, A *youtuberov*, L o *youtuberoch*, I s *youtuberami*. Ženská podoba *youtuberka* sa skloňuje podľa vzoru *žena*.

Napriek tomu, že slovenskí používatelia jazyka sú často tvoriví pri vymýšľaní nových slov ako náhrad prevzatých anglických, zatiaľ sme nijaký domáci ekvivalent nezaregistrovali. Rovnako ako pri mnohých iných prevzatých slovách možno na záver len skonštatovať, že slovo *youtuber* je

v procese zdomácnovania a uvidíme, či si ho ďalej pravopisne prispôbíme, alebo ho niečím „slovenskejším“ nahradíme.

Sibyla Mislovičová

Doggerland, Sundaland, Beringia

Ešte pred 10 000 rokmi sa dalo prejsť z dnešného Holandska na Britské ostrovy suchou nohou. Pradávná krajina *Doggerland* [vysl. dogerland] totiž tvorila rozsiahlu suchozemskú masu. Bola to úrodná oblasť plná lesov, riek, jazier a mokradí, akýsi predhistorický raj Európy. Topiace sa ľadovce však pomaly a nemilosrdne zdvíhali hladinu, až krajinu postupne a neúprosne pohltilo Severné more. Ľudia museli napokon zo svojich bohatých lovísk ustúpiť do dnešnej Británie a Holandska. Pomaly miznúca civilizácia lovcov a zberačov sa potom stratila zo zemského povrchu v jedinom okamihu, keď ju zasiahla mohutná vlna cunami, ktorá na toto územie dorazila pred 8 200 rokmi. O živote a zániku tejto kultúry sa nevie takmer nič. Posledné kedysi obývané časti našej planéty, ktoré doteraz neboli preskúmané, sa totiž nachádzajú práve pod hladinou mora. Archeológovia síce už dávno vedia, že skazu *Doggerlandu* spôsobili klimatické zmeny, ale zaplavená krajina ešte nevydala mnohé tajomstvá, ktoré by pomohli objasniť včasné osídľovanie Európy. Doteraz však neboli k dispozícii technológia ani prostriedky na jej dôkladné preskúmanie. Prostriedky aj technológia sa už našli a situáciu by mali zmeniť vedci z anglickej Bradfordskej univerzity. Začiatkom septembra 2015 oznámili, že spustili významný projekt podmorskej archeológie. Výskum by mal trvať päť rokov. Tajomstvá, ktoré pod hladinou mora ešte stále zahalujú *Doggerland*, mu okrem vedeckých štúdií zabezpečili viacero fantastických teórií a zmienok v populárnej tvorbe. Pritom najobľúbenejšia teória hovorí o *Doggerlande*, konkrétne o *Dogger Islande*, ako o Atlantíde – bájne krajine, o ktorej písal Platón. O jej vedeckú obhajobu sa pričínil geológ a inžinier Jean Deruelle, ktorý tvrdil, že vďaka nížinám tento pozostatok zaplavenej krajiny ideálne zapadá do Platónovho opisu bájneho kontinentu (svoje úvahy formuloval v knihe *Megalitická Atlantída*, ale ďalej tieto hypotézy nestihol rozvíjať, lebo po vydaní knihy v roku 2001 umrel). V roku 1985 sa našla dokonale zachovaná

časť ľudskej čeľuste, o ktorej sa usudzuje, že pochádza z hrobu pod morskou hladinou približne spred 8 000 rokov. Pevninu, z ktorej nález pochádzal, archeológovia nazvali *Doggerland* podľa severomorskej piesčiny *Dogger Bank*, ktorá je jej súčasťou. Príbeh jej zániku sa začal zhruba pred 18 000 rokmi. Voda bola vtedy približne o 122 metrov nižšie a medzi Britskými ostrovmi, Dánskom a Holandskom zo zeme vyčnievala zamrznutá tundra. Postupným otepľovaním však nastal jej rozkvet a príchod divých zvierat: najprv krajinu obsadili pratury, diviaky a jelene, neskôr ďalšie druhy. Predtým neobývaná krajina začala kypieť životom, ktorý upútal pozornosť aj mezolitických ľudí, lovcov a zberačov. Približne pred 10 000 rokmi, v dobe svojho vrcholu, bol *Doggerland* jedným z najplodnejších európskych lovisk divjej zveri, vtáctva a rýb. Obyvateľov *Doggerlandu* nazývame *Doggerland'an* (mn. č. *Doggerland'ania*), *Doggerland'anka*, prídavné meno je *doggerlandský*.

Doggerland nie je jedinou pevninou, ktorá v dôsledku topenia ľadovcov zmizla pod hladinou. Podobný osud postihol napríklad ázijský *Sundaland*, ktorý dnes voláme *Sundské súostrovie*. Súčasťou pôvodnej pevniny boli aj Malajský polostrov, Borneo, Jáva, Sumatra a okolité ostrovy. Genetický výskum v tejto oblasti odhalil, že ju ľudia osídlili už pred 50 000 rokmi. Zdvíhanie hladiny mora donútilo vtedajších obyvateľov odísť na východ do Novej Guiney a Polynézie a na západ do oblasti Indie, Mezopotámie a Egypta. Obyvateľov tejto oblasti nazývame podobne ako v prípade *Doggerlandu*: sú to *Sundaland'an* (mn. č. *Sundaland'ania*), *Sundaland'anka*, prídavné meno je *sundalandský*.

Suchou nohou sa predtým dalo prejsť aj medzi Áziou a Amerikou vďaka oblasti, ktorú dnes voláme *Beringia*. Išlo o akýsi pevninský most medzi Aljaškou a východným pobrežím Sibíri. S postupujúcim zaplavením, ktoré nastalo okolo roku 21 000 pred n. l., sa začala zhoršovať priechodnosť medzi kontinentmi, ale až do roku 10 000 pred n. l. tade pokračovalo osídľovanie Ameriky. Potom sa už museli ľudia medzi kontinentmi prepravovať na člnoch. Hypotetických obyvateľov *Beringie* voláme *Beringijčan* (mn. č. *Beringijčania*), *Beringijčanka*, prídavné meno je *beringijský*. *Beringia* je pomenovaná podľa Víta Jonassena Beringa (1681 – 1741), dánskeho moreplavca v ruských službách, ktorý objavil prieliv medzi Áziou a Amerikou, Aleutské a iné ostrovy. Aj more v tejto oblasti a prieliv sú nazvané podľa neho: Beringovo more a Beringov prieliv.

Jozef Genzor

SPRÁVY A POSUDKY

Vzácné životné jubileum profesora Jána Kačalu

Koncom prvej dekády apríla sa v plnom pracovnom nasadení dožil vzácného životného jubilea osemdesiatich rokov jeden z najvýznamnejších a v súčasnosti najproduktívnejších slovenských jazykovedcov prof. PhDr. Ján Kačala, DrSc., autor a spoluautor mnohých knižných publikácií a desiatok vedeckých štúdií a odborných článkov. Vo svojej vedeckej práci sa venoval a venuje výskumu slovenského spisovného jazyka, najmä syntaxe, jazykovej kultúre, lexikológii, lexikografii, ale aj dejinám slovenského jazyka a teoretickým otázkam jazyka a jazykovedy.

Profesor Ján Kačala sa narodil 8. apríla 1937 v gemerskom meste Dobšiná. Po absolvovaní gymnázia v Rožňave odišiel do Bratislavy, kde študoval slovenský jazyk na Fakulte spoločenských vied Vysoké školy pedagogickej (1954 – 1958), potom päť rokov pôsobil ako stredoškolský profesor na Jedenásťročnej strednej škole v Pezinku. V roku 1963 sa stal pracovníkom Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied, dnes Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, a tu zostal do roku 1992. Počas pôsobenia v Jazykovednom ústave r. 1968 získal vedeckú hodnosť kandidát vied (CSc.) obhajobou práce *Doplnok v slovenčine* a potom v r. 1983 aj vedeckú hodnosť doktor vied (DrSc.) na základe obhajoby dizertačnej práce *Sloveso a sémantická štruktúra vety*. Okrem bádateľskej činnosti v Jazykovednom ústave dva roky zastával funkciu vedeckého tajomníka, desať rokov funkciu vedúceho oddelenia jazykovej kultúry, desať rokov funkciu riaditeľa Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, dvadsať rokov funkciu hlavného redaktora časopisu *Kultúra slova* a ďalšie funkcie najmä v rámci odborných komisií, pričom externe vyučoval aj na katedrách slovenského jazyka niektorých filozofických a pedagogických fakúlt na Slovensku. Po odchode z Jazykovedného ústavu r. 1992 pôsobil ako vysokoškolský pedagóg na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (tu r. 1993 získal vedecko-pedagogic-

kú hodnosť docent a r. 1995 vedecko-pedagogickú hodnosť profesor), na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave a v súčasnosti znova pôsobí na Pedagogickej fakulte UK. Pedagogické aktivity profesora J. Kačalu sa neobmedzili iba na výchovu budúcich pedagógov pri nadobúdaní poznatkov o slovenskom spisovnom jazyku, ale ako školiť a člen odborných komisií vychováva aj vedeckých pracovníkov. Počas celého svojho aktívneho pracovného pôsobenia zastával mnohé významné funkcie aj v rámci Slovenskej akadémie vied a v domácich a zahraničných vedeckých organizáciách a komisiách (podrobný výpočet možno nájsť v jednotlivých vydaniach súbornej personálnej bibliografie slovenských slovakistov a slavistov, ktoré vychádzajú pod názvom Slovenskí jazykovedci).

Na začiatku sme uviedli viaceré bádateľské okruhy jubilanta, medzi nimi na prvom mieste výskum syntaxe slovenského jazyka, ktorého výsledkom boli desiatky štúdií nielen v domácich, ale aj v zahraničných publikačných orgánoch a spomínané knižné publikácie *Doplnok v slovenčine* (1971) a *Sloveso a sémantická štruktúra vety* (1989). Okrem uvedených knižných publikácií vyšli mu aj ďalšie, v ktorých zhrnul svoje výsledky výskumu z uvedeného okruhu, a to *Syntaktický systém jazyka* (1998), *Dvojčlenné a jednočlenné vety v slovenčine* (2009), *Zložené útvary v jazyku* (2010), *K podstate vety* (2011), *Syntagmatický slovosled v slovenčine* (2013), *Teória vetného člena* (2015), *Koncepcia Syntaxe súčasného slovenského jazyka* (2015). So syntaxou, ale nielen s ňou (napr. s morfológiou), súvisí aj knižná publikácia *Systém jazykových kategórií* (2006). Prof. J. Kačala veľkú pozornosť venoval výskumu kvantity v spisovnej slovenčine, ktorého výsledky zosumarizoval v knižnej práci *State o slovenskej kvantite a rytmickej zákone* (2014).

Ďalším okruhom vedeckého záujmu jubilanta sú dejiny spisovnej slovenčiny a osobnosti úzko spojené s výskumom slovenského jazyka. Z knižných publikácií z tejto oblasti možno spomenúť práce *Spisovná slovenčina v 20. storočí* (1998), *Náčrt dejín spisovnej slovenčiny* (2000), ktorý pripravil v spoluautorstve s Rudolfom Krajčovičom rovnako ako *Prehľad dejín spisovnej slovenčiny* (2006), a *Profily slovenských jazykovedcov* (2011), ktorých prvé návrhy zväčša publikoval práve v Kultúre slova.

Profesor Ján Kačala sa hneď od príchodu do Jazykovedného ústavu prejavil ako výborný znalec slovnej zásoby slovenčiny a osobitne spisovnej slovenčiny, čo využil najmä pri koncipovaní hesiel do piateho zväzku

Slovníka slovenského jazyka (1965) a potom pri vypracovaní koncepcie *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (1. vyd. 1987, 4. vyd. 2003) spolu s Máriou Pisárčikovou, pri autorskej spoluúčasti na tvorbe časti hesiel a pri redigovaní celého diela. Záujem o lexikológiu a lexikografiu sa odzrkadlil aj v mnohých publikovaných štúdiách. Jeho zásluhou sa do našej lexikografickej praxe zaviedol kvalifikátor *subštandardné slovo* na označenie vrstvy slov stojacej medzi hovorovými prostriedkami spisovného jazyka a slangmi, ktorá má s hovorovou vrstvou spoločnú hovorenosť, živosť, so slangmi to, že sú to nespisovné prostriedky, ktoré však oproti slangovým prostriedkom prekročili sféru dorozumievania istej sociálnej, vekovej alebo záujmovej skupiny (pozri Kačalovu štúdiu *Subštandardné slová v Krátkom slovníku slovenského jazyka* z r. 1983). V tejto súvislosti treba pripomenúť aj jubilantove zásluhy o súčasné *Pravidlá slovenského pravopisu* (prvé vydanie z r. 1991). Bol nielen spoluautorom tejto základnej a v súčasnosti platnej kodifikačnej príručky v oblasti pravopisu, ale aj predsedom pravopisnej komisie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, ktorá túto príručku pripravila.

Ján Kačala si všimol aj to, ako náš národný jazyk využívajú a aké prostriedky vo svojich dielach používajú majstri slova, slovenskí spisovatelia. Z tohto záujmového okruhu publikoval viacero štúdií a odborných článkov nielen v jazykovedných a iných publikačných orgánoch, ale svoje zistenia zhrnul aj v knižných publikáciách *Slovenčina v literárnej praxi* (2006) a *Jazyk majstrov* (2014).

J. Kačala od začiatku vstupu na pôdu slovenskej jazykovedy veľkú pozornosť venoval teoretickým a praktickým otázkam spisovného jazyka a jazykovej kultúry, a to v desiatkach štúdií a odborných článkov, čo si možno overiť v jeho bibliografických súpisoch v citovaných prácach Slovenskí jazykovedci. Problémy spisovného jazyka a jazykovej kultúry nechápal iba úzko odborne, ale zakomponoval ich do širších spoločenských a často aj politických súvislostí. Tu možno spomenúť jeho knižné práce *Návrat ku koreňom* (1994), *Slovenčina – vec politická?* (1994), *Kultúrne rozmery jazyka. Úvahy jazykovedca* (1997), *Slovenčina pri mílnikoch slovenských dejín* (2002), ktorých predobrazom boli aj mnohé publicistické prejavy.

Za pozoruhodné výsledky výskumu nášho národného jazyka, predovšetkým jeho najzávažnejšej formy – spisovného jazyka, za rozsiahle jazykovedné dielo, za mimoriadne bohatú publikačnú činnosť a za mnoho-

ročnú výchovu budúcej generácie učiteľov slovenského jazyka a vedeckých pracovníkov získal profesor Ján Kačala mnohé rezortné aj nadrezortné ocenenia, z ktorých za všetky spomeňme aspoň štátne vyznamenanie *Rad Ľudovíta Štúra II. triedy*.

Pri vzácnom životnom jubileu želáme profesorovi Jánovi Kačalovi najmä pevné zdravie, veľa tvorivých síl a energie na pokračovanie vo výskume nášho národného jazyka, vo výchove budúcich učiteľov slovenského jazyka a vedeckých pracovníkov.

Matej Považaj

Abrahámoviny Ľubora Králik

Ustavične sa zrýchľujúci beh času nám pripomínajú aj okrúhle výročia. Na chvíľu sa pracovný zhon zastaví a my sa zamyslíme nad tým, ako naši dnešní alebo bývalí kolegovia žijú, aké úspechy dosiahli a čím rozšírili jazykovedné poznanie. V apríli tohto roka sa dožíva významného životného jubilea náš milý kolega a dobrý priateľ PhDr. Ľubor Králik, CSc., dlhoročný pracovník Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Päťdesiatka je vek, keď sa už dá za všeličím obzrieť, keď už je na čo spomínať a čo bilancovať. Pristavme sa preto pri niektorých životných míľnikoch a pracovných úspechoch nášho oslávenca.

Ľubor Králik sa narodil 17. 4. 1967 v Bojniciach v okrese Prievidza. Mimoriadne nadanie na jazyky a túžba učiť sa ich ho po skončení Gymnázia V. B. Nedožerského v Prievidzi priviedli na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave, kde v rokoch 1984 – 1989 študoval ruský a slovenský jazyk a v rokoch 1991 – 1995 latinský jazyk (rozširujúco-rekvalifikačné štúdium). Titul PhDr. získal v roku 1989 a v tom istom roku sa stal aj interným vedeckým aspirantom Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Od roku 1993 už bol jeho riadnym pracovníkom. Po úspešnej obhajobe dizertačnej práce *Historicko-etymologické štúdie z oblasti slovenskej a slovankej lexiky* v roku 1996 mu bol udelený vedecký titul kandidát vied (CSc.).

S prestávkou v rokoch 1995 – 1997, keď bol zamestnancom Slavistického kabinetu SAV (dnes Slavistického ústavu J. Stanislava SAV), dodnes pracuje v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV – najprv ako vedecký pracovník, neskôr ako samostatný vedecký pracovník. V rokoch 2002 – 2005 vyučoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave základy slavistiky pre rusistov a vývin ruského jazyka.

Vedeckú kvalifikáciu si Ľ. Králik zvyšoval na viacerých študijných a výskumných pobytoch v zahraničí (Rusko 1987, Nemecko 1995 – 1997, 1998, 2008 – 2009, Rakúsko 2001). Na organizovaní slovackistického a slavistického vedeckého života sa zúčastňuje ako člen Slovenskej jazykovednej spoločnosti (od r. 1991) a Slovenského komitétu slavistov (od r. 1995). K šíreniu poznatkov a výsledkov výskumov zo slovenskej jazykovedy v zahraničí prispieva vďaka členstvu v Komisii pre slovanskú etymológiu pri Medzinárodnom komitáte slavistov (od r. 1999), v Komisii pre Slovanský jazykový atlas pri Medzinárodnom komitáte slavistov (od r. 2005) a v medzinárodnej pracovnej skupine Slovanského jazykového atlasu pri Medzinárodnom komitáte slavistov (od r. 1997). Svoje znalosti a vysokú vedeckú odbornosť zúročuje v spoločnej odborovej komisii pre doktorandské štúdium v odbore slovanské jazyky a literatúry, ktorej členom je od roku 2011. Ako člen, neskôr tajomník a od roku 2015 predseda Vedeckej rady Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra sa spolupodieľa na rozhodovaniach o výskumných cieľoch a smerovaní ústavu. Ľubor Králik je dlhoročným členom redakčnej rady Jazykovedného časopisu a bol aj výkonným redaktorom časopisu *Slavica Slovaca*.

Ľubor Králik je skromný, húževnatý a nesmierne pracovitý človek, ktorého bez akýchkoľvek pochybností možno zaradiť k popredným osobnostiam slovenskej a slovanskej jazykovedy a k významným odborníkom na etymológiu. Oblasť výskumu etymológie slovnej zásoby slovenčiny a slovanských jazykov bola stredobodom jeho záujmu už od študentských čias. Výsledky svojich vedeckých bádání publikoval v mnohých štúdiách a článkoch v domácich aj zahraničných vedeckých časopisoch a v zborníkoch zo seminárov, konferencií, sympózií a kongresov, na ktorých sa pravidelne zúčastňuje. Kratšie vedecké a populárno-vedecké príspevky o slovnej zásobe slovenčiny a jej pôvode publikuje hlavne v časopisoch *Slovenská reč*, *Slavica Slovaca*, *Kultúra slova* a v *Jazykovednom časopise*.

Možno k nim zaradiť napríklad výklady slov *doreň/dorn*, *hriška*, *krásno*, *krhanie*, *kehúňa*, spojení *byť na mol*, *opiť sa na mol* alebo výrazov ako *feéria*, *laskonka* či *buchnát*. Jeho pozornosti neunikla ani morfológická problematika v štúdiu *Synchronia vs. diachronia: niekoľko etymologických poznámok k Slovníku koreňových morféme slovenčiny* (2006) a fonologická rovina jazyka v príspevku *Etymologické príspevky k štúdiu slovenskej nárečovej lexiky. Z problematiky sporadických hláskových zmien (s > c, f ~ p)* (2010). V štúdiu *Zo slovenskej nárečovej frazeológie – dúchlo doňho, nieta domu bez dymu* (1996) sa venoval aj významu nárečových frazém. Z onomastického súdka sú príspevky o pôvode niektorých zooným (*Bodík*, *Sáva*), toponým (*Biele Karpaty*), hydroným (*Polerieka*) či etnoným (*Tatár*). Znalosť albánčiny využil pri charakteristike albánskych mien, ich správneho písania a používania.

Mimoriadne ceneným výsledkom sedemnásťročnej etymologickej analýzy slovenskej, do slovenčiny prevzatej a adaptovanej lexiky a slovanskej lexiky v rámci niekoľkých grantových úloh VEGA, ktoré boli zamerané na etymologický výskum, je dlho očakávané populárno-vedecké dielo *Stručný etymologický slovník slovenčiny* (2015). Táto publikácia je jediná svojho druhu v slovenskej lingvistike a patrí k najvýznamnejším prácam slovenskej jazykovedy s medzinárodným presahom a širším spoločensko-kultúrnym využitím. Predstavuje dôležitý medzník vo výskume slovenskej etymológie. Za toto dielo dostal Cenu Nadácie Tatra banky za umenie 2016 v kategórii literatúra. Od Jednoty tlumočníkov a prekladateľov získal v hlavnej kategórii *Slovník roku 2017* 3. miesto a v kategórii Cena poroty za výkladový slovník 1. miesto.

Koncepciu a nové vedecké poznatky a skúsenosti, ktoré získal počas koncipovania slovníkových hesiel, publikoval napríklad v štúdiách *O príprave stručného etymologického slovníka* (v zborníku *Lexicographica '99* v r. 2001) a *Populárno-vedecký etymologický slovník ako žáner etymologickej lexikografie (na príklade slovenčiny)* (v zborníku *IX. medzinárodný zjazd slavistov v Ochride. Príspevky slovenských slavistov* v r. 2008). Primárnym cieľom aktuálneho grantového projektu Ľ. Králik s názvom *ETYMO – etymologická databáza slovenskej lexiky* je budovanie etymologickej databázy slovenskej lexiky (slovnej zásoby súčasného spisovného jazyka, starších období vývinu slovenčiny aj slovenských nárečí) a s ním súvisiaci ďalší etymologický výskum. Databáza uvedeného typu, ktorá bude prístupná na internete, nahradí tradičný knižný etymologický slovník. Podstatnou výhodou

digitálneho slovníka budú aj možné aktualizácie, ktoré zohľadnia najnovšie vedecké poznatky.

Eubor Králik participuje aj na riešení ďalších projektov, ktoré sa dlhodobo realizujú v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV, ako sú *Slovník slovenských nárečí*, *Slovník súčasného slovenského jazyka* a medzinárodný vedecký projekt *Slovanský jazykový atlas*, pre ktoré zabezpečuje etymologickú zložku. Okrem toho spolupracoval na 4., 5. a 7. zväzku diela *Encyclopaedia Beliana* a je autorom doplneného slovenského historického a nárečového materiálu v publikácii S. M. Newerklu *Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen* (2004).

Znalosť viacerých cudzích jazykov, z ktorých mnohé sa naučil sám alebo na kurzoch, využíva pri prekladateľskej činnosti. Napríklad z nemčiny, ruštiny či z albánčiny prekladá umeleckú i odbornú literatúru. Z albánčiny preložil okrem iného práce *Aischylos, ten veľký smoliar* (2006) od I. Kadareho a *Psia koža* (2004) od K. Fatosu, z ruštiny dielo *Mýty a hviezdy* (2006) od J. V. Široninovej a z nemčiny knihu *Sloboda a zodpovednosť* (2001) R. Guardiniho. Pôsobí aj ako odborník na tlmočenie a preklad odborných textov z albánskeho do slovenského jazyka a naopak pre potreby inštitúcií v rezorte Ministerstva vnútra SR a Ministerstva spravodlivosti SR. Bol zostavovateľom alebo sa podieľal na editovaní, redigovaní a korektúrach najmä cudzojazyčných textov zborníkov *Varia 8* (1999), *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine* (2002), *Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty. Jazykovedné štúdie 32* (2015), *19. slovenská onomastická konferencia* (2014), *Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch* (2004). Recenzoval *Slovník súčasného slovenského jazyka H – L, M – N* a niektoré domáce a zahraničné publikácie, napr. knihu *Nominačné modely v botanickom názvosloví* (2008) od M. Čižmárovej, všetky tri zväzky slovníka o maďarských prevzatiach v slovenčine *Hungarian Loanwords in the Slovak Language* od L. Rocchiho a mnoho ďalších prác slovenských a zahraničných jazykovedcov. Hoci v scientometrických hodnoteniach je tento druh prác skôr v úzadí, recenzie L. Králika majú nepochybné vysokú vedeckú úroveň.

Popri vedeckovýskumnej práci je L. Králik náruživým cestovateľom. Niekoľkokrát prebrázdil balkánske krajiny nielen ako jazykovedec, ale aj

ako nadšený obdivovateľ krás týchto pozoruhodných končín. Svoje potulky absolvoval niekedy sám, inokedy v spoločnosti žurnalistov. Výsledkom týchto ciest je publikácia *Albánsko 2002. Krajina orlov očami slovenského filológa a cestovateľa* (2002) a odborná spolupráca na publikácii *Kosovo 1999 – 2008* (2008).

Mohli by sme povedať, že v prípade Ľubora Králiku platí známe nomen omen. Substantívum *králik* má okrem významov „stredne vysoká, trváca, margaréte podobná bylina z čeľade astrovitých“ a „bylinožravý cicavec z čeľade zajacovitých“ aj dnes už menej používaný význam „kráľ menšej krajiny“. A ak by bola jazykoveda obrovská riša a etymológia menšia krajina, môžeme Ľubora považovať za jej kráľa. Ide o výnimočného vedca, aký sa objaví raz za niekoľko generácií. Každý, kto mal možnosť s ním spolupracovať, bol od začiatku prekvapený jeho skromnosťou, nevťeravosťou a ľudským prístupom na jednej strane a širokou erudíciou, encyklopedickými vedomosťami a hĺbkou vedeckej mysle na strane druhej. Jeho zmysel pre detail, dôsledná apretácia, ktorej neunikne ani ten najmenej zreteľný nesúlad, priam stredoveká trpezlivosť, vďaka ktorej je schopný aj týždne excerpovať odbornú literatúru, až kým nenájde uspokojivú odpoveď, a spartánska pracovná disciplína sa dnes javia skôr osamotenými výnimkami nielen v širokej spoločnosti, ktorej intelektuálny život sa čoraz viac redukuje na bezduché nazeranie do obrazoviek mobilných telefónov a počítačov, ale aj v akademickej obci, ktorú pomaly, ale isto naštrbujú negatívne globálne tendencie ako povrchnosť, ľahostajnosť a priemernosť. Optimizmus a pracovný elán Ľubora Králiku bol a stále je vzpruhou pre jeho kolegyne a kolegov, kamarátov a priateľov.

Ľubor, do ďalších rokov ti želáme dobré zdravie, elán a veľa energie, sil a vytrvalosti, aby si mohol úspešne uskutočniť svoje ďalšie pracovné plány a predsavzatia. Je pre nás česť s tebou pracovať v jednom oddelení.

*Siniša Habijanec – Tatiana Laliková – Renáta Ondrejková
– Iveta Valentová*

Reflexie o jednom pozoruhodnom slovníkovom opuse

[DOBROVODSKÁ, Drahomíra: Antické mená. Brno: Tribun EU 2015. 156 s.]

Je všeobecne známe, že písanie – a pravdaže aj s grafickou podobou prepisu súvisiace správne čítanie či výslovnosť – starogréckych a latinských (najmä) vlastných mien (propií) je už dlhé roky témou tvorivých diskusií jazykovedcov (slovakistov a klasických filológov) a prekladateľov, do ktorých logicky vstupujú aj ďalší zainteresovaní odborníci (napr. historici). V posledných rokoch pritom vychádza množstvo publikácií encyklopedického charakteru, v ktorých sa frekventovane používajú aj *antické mená*; ich písanie či prepis (transkripcia i transliterácia) sú však stále nejednotné. Túto skutočnosť si zaiste uvedomila aj v tejto oblasti širokospektrálne vzdelaná klasická filologička Mgr. Drahomíra Dobrovodská, ktorá v Encyklopedickom ústave SAV dôkladne rediguje príslušné heslá *Encyclopaedie Beliany*. Pri náročnej redakčnej práci, ktorá neraz musí čiastočne suplovať aj prípadnú autorskú nedôslednosť nielen pri „zapisovaní“ antických mien, prejavila mimoriadne vysokú kompetentnosť a tvorivú autorskú akribiu. Svoje vedomosti, poznanie relevantných titulov z príslušnej literatúry, znalosti i skúsenosti z redakčnej práce sa preto správne rozhodla zúročiť aj pri tvorbe vlastného diela: pripravila a vydala – podľa vlastného vyjadrenia *usporiadala* – slovníkový opus o antických menách.

Autorka v stručnom úvodnom texte (s. 7 – 9) píše o svojom slovníku skromne iba ako o *zozname*, ktorý „obsahuje mená úzko späté s antickou mytológiou“. Ich nositeľmi boli prevažne mytologickí hrdinovia gréckych a rímskych divadelných hier. [Na tomto mieste možno vari pripomenúť, že u Grékov prebiehal vývoj náboženských predstáv podobne ako aj u iných národov: od mágie a totemizmu spojeného s uctievaním prírodných síl a neživých predmetov (*fetišizmus*) cez uctievanie bohov v podobe zvierat (*teriomorfizmus*) až k oživeniu prírody množstvom bohov, ktorí už nadobúdajú osobnú podobu (*animizmus*), a k viere v bohov, ktorí už majú ľudskú podobu (*antropomorfizmus*)]. Popri poslovenčenej verzii antického (mytologického) mena, tvoriacej zvýrazneným typom písma (tzv. boldom) vytlačené heslové slovo, uvádza D. Dobrovodská aj jeho „pôvodnú, tzv. *klasickú* podobu, blízku starogréckemu a latinskému originálu“ (ibid.). V prípade starogréčtiny zvolila pri tvorbe heslového slova transliteráciu *ómega* = *ó*, *éta* = *é*.

Úvodný stručný údaj o zvolenej *transliterácii* dopĺňa text v poznámke č. 1 (v slovníku je 547 informačne „sýtych“ a koncízne formulovaných relevantných poznámok, a preto treba jednoznačne konštatovať, že sú „ozdobou“ diela; dopĺňajú napr. heslové údaje o „príbuzenských vzťahoch“ antických mytologických bohov, komentujú použitie zvolenej transliterácie v iných slovníkoch), v ktorej sa konštatuje, že autorkina transliterácia starogréčtiny je v súlade so zásadami prepisovania starogréckych slov uplatňovanými na Katedre klasickej a semitskej filológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave: *epsilon* = *e*, *éta* = *é* (novogr. *ita* = *i*), *omikron* = *o*, *omega* (starogr. ómega) = *ó*. Chceme (ako citát z tej istej poznámky i strany) prezentovať aj ďalšiu informáciu: „Tento spôsob prepisu na návrh prof. Daniela Škovieru a Dr. Ľudmily Buzássyovej prevzala (ako prepis najbližší zásadám uvedeným v *Pravidlách slovenského pravopisu*) aj *Encyclopaedia Beliana* (od 1. zväzku, A – Belk, 1999).“

Som pamätníkom starších diskusií o tejto problematike; kvôli poznaniu „vývinovej kontinuity“ názorov lingvistov chcem prezentovať pri tejto príležitosti aspoň jeden prijatý záver: Na porade slovakistov a klasických filológov na rozšírenom zasadnutí pravopisnej komisie pri Jazykovednom ústave L. Štúra SAV (24. novembra 1988) sa pripravil *návrh na prepisovanie a skloňovanie starogréckych a latinských mien*, z ktorého sa vychádzalo aj pri koncipovaní príslušnej kapitoly v akademických *Pravidlách slovenského pravopisu*. V týchto rámcových zásadách sa odporúčalo a) rešpektovať a používať zaužívané a kodifikované podoby mien bez ohľadu na kultúrnu sféru; b) nedestabilizovať kodifikáciu neodôvodnenými zmenami toho, čo je ustálené; c)ropriá, ktoré sa explicitne neuvádzajú v kodifikačných príručkách, prepisovať (i skloňovať a vyslovovať) v súlade s dominujúcou tendenciou a opierať sa o analógiu; d) v rovnakej podobe používať mená v odborných a popularizačných prácach i v umeleckej literatúre (neuplatňovať teda dvoj- a dvojtupňovú kodifikáciu); e) sporné prípady riešiť diskusiou v kompetentnej komisii, nie individuálne a individualisticky.

Doterajšia prax (a tá je najspoľahlivejším overovateľom teórií) však ukazuje i dokazuje, že interpretácia či uplatňovanie stanovených zásad nikdy nebolo a nie je jednoduché a jednoznačné.

Okrem toho sa menia i odborné stanoviská a názory: v pripravovanom *Slovníku starogréckych a latinských mien* (pozri Buzássyová, Slovenská reč

2012, roč. 77, č. 3 – 4, s. 131 an.) sa už bude uplatňovať tzv. *dvojstupňovosť ustaľovania*. Navyše aj sám pojem „zaužívaný“ (rovnako ako „vžitý“ či „adaptovaný“) je dosť vágny; nepochybne sa chápe diferencovane v súvislosti so vzdelaním, záujmovou orientáciou i vekom jednotlivých používateľov (pisateľov i čitateľov) antických proprií. Ohľad na diferencované používanie spisovného (resp. národného) jazyka v rozličných komunikačných sférach podporuje požiadavku, aby aj kodifikácia rešpektovala skutočnosť, že komunikačné potreby širokého spektra daného jazyka nie sú celkom rovnaké či totožné. Vo viacerých vydaniach *Príručky slovenského pravopisu pre školy a prax* (2006, 2008, 2011), ktorej súčasťou je aj malá kapitola s názvom *Historické vlastné mená*, i v *Praktickej pravopisnej príručke* (2008) sa autori pokúšali prezentovať aj názor, že nijaká kodifikácia nemôže byť večná: keby sa ktorákoľvek platná kodifikácia petrifikovala a každé jej nedodržanie by sa hodnotilo ako niečo, čo pôsobí iba retrográdne, nebol by vlastne možný vývinový „posun“ k novej kodifikácii adekvátnejšie vystihujúcej normu a tak lepšie či primeranejšie napĺňajúcej mnohoaspektové potreby súčasnej modernej spoločnosti.

Autorka zaradila do svojho diela aj také antické mená (s príslušnou paradigmou), ktoré niektorí klasickí filológovia zatiaľ odmietajú. Vyskytujú sa však v niektorých slovenských publikáciách a tak predstavujú podoby mien, ktoré by sa časom mohli či mali používať napr. v prekladoch gréckych drám. Silné zastúpenie majú v slovníku antické mená začínajúce sa písmenom A. Je ich 72 (napr. **Admétos, Aeneas, Aesculapius, Afrodita, Agamemnón, Achilles, Aiétés, Alkaios, Andromeda, Antigona, Ariadna, Artemida, Asklépios** a i.). Údaje v nich spracované autorka priam vyčerpávajúco „dovysvetľúva“ v stoštrnástich encyklopedických poznámkach.

Komplexný obraz o tom, čo chcela autorka – podľa vlastných slov – *iba objasniť* v jednotlivých heslách, najlepšie dokumentuje ukážka spracovania hesla. Napríklad: **Atlas**, slov. odb. gen. *Atlanta* (podľa starogr. gen. *Atlantos*), novšie aj *Atlasa*, slov. odb. adj. *Atlantov*, novšie aj *Atlasov*; starogr. *Atlas* (*Atlás*), lat. *Atlas* [*atlás*], novogr. *Atlantas* – syn *Titana Iapeta* a *Ókeanidy Klymény* (*Klymené*), manžel *Pleióny* (*Pléioné*); obor nesúci na pleciahch *nebeskú klenbu* (v citovanom slovníku to nie je kurzíva).

Vo výklade použitá podoba *Ókeanidy* (nominatívna sing. podoba **Ókeanida** tvorí v práci samostatné heslové slovo) je v súlade so zvolenou

transliteráciou (*ómega* = *ó*), no je v istom zmysle trocha príznaková (možno aj preto, že v slovenčine nemôže byť „dlhé“ *ó* na začiatku slova). Každé pravidlo má často nejakú výnimku (napr. *omega* pred koncovým *-r* v mene *Ἑκτωρ* sa prepisuje ako *o*, teda *Hektor*); nedalo by sa teda uvažovať o niečom podobnom aj pri *omege* stojacej na začiatku slova? Podoba *okeanidy* (v pluráli je podobne ako tvary *dryády*, *nereidy*, *nymfy* už apelativizovaná) nie je v odbornej literatúre výnimočná či nová. Prezentuje ju napr. *Malá československá encyklopédia IV* (1986, s. 588) v hesle **nymfy**: *řec. mytol.* dcery Diovy, bohyně zosobňující přír. síly ve stromech (dryády), prameňech (najády), horách (oreády) a v moři (nereidy či Néreevny a okeanidy či Ókeanovny)...

Okrem mien mytologických bytostí, ktoré tvoria v knihe absolútnu väčšinu, sa v slovníku zaznamenávajú aj mená reálnych osôb, gréckych i rímskych básnikov a dramatikov (*Aischylos*, *Aristofanés*, *Euripidés*, *Horácius*, *Ovidius*, *Vergílius* a iní) i niektoré apelatíva (resp. termíny) ako *anagnoriza*, *héros*, *komédia*, *tragédia* a pod.

Dôležitou časťou slovníka D. Dobrovodskej je kapitola nazvaná *Grécke mýtické (a i.) bytosti zoradené podľa alfabetu* (s. 135 – 144), ktorá demonštruje (tým, že vybrané mená sa uvádzajú v starogréckom origináli), v akom poradí bývajú spracované v gréckych slovníkoch. K tzv. pomocnému aparátu možno zaradiť zoznam slovenských a českých klasických filológov, ktorých mená sa uvádzajú v (číslovaných) poznámkach (s. 145), i rodokmene (s. 151 – 154). Do zoznamu literatúry autorka odôvodnene nezradila „desiatky originálov a prekladov diel gréckych a rímskych dramatikov, z ktorých vychádzala najmä pri dopĺňaní informácií pre poznámkový aparát“ (s. 150). S takýmto riešením treba súhlasiť. Osobne by som do tohto zoznamu nie celkom akceptujúceho či rešpektujúceho bibliografickú normu doplnil iba prácu Jiřiny Hůrkovej *Antická jména. Jak je skládat a číst* (Praha 2005), no najmä *Legendy a mýty starého Grécka* N. A. Kuna, ktoré vydala Osveta v Martine r. 1958. (A nielen preto, že boli pre mňa ako študenta prvou a základnou literatúrou o gréckych mýtoch.) Preložil ich profesor Miloslav Okál (úvod napísal Jaroslav Pivko, práca mala navyše jazykových redaktorov, čo je v dnešnej vydavateľskej praxi nevídané); o. i. možno v rozsiahlom registri mien (spracovanom anonymným autorom) nájsť napr. aj podobu *Okeanidy*.

Vzdelanosť dnešnej kultúrnej a civilizovanej spoločnosti je založená predovšetkým na antickej vzdelanosti. Túto skutočnosť si uvedomujú – a v podobnom duchu sa o nej vyjadrujú – všetci znalci európskej duchovnej tradície. Antická vzdelanosť má totiž nesporne čo povedať aj našej prítomnosti. Jej spoznávanie inštruktívne sprostredkujú aj údaje erudovane prezentované v *Antických menách* Drahomíry Dobrovodskej. Treba sa nádejať, že 2. vydanie tohto úspešného a potrebného opusu autorky z r. 2015, ktoré na knižnom trhu už absentuje, nebolo vydaním posledným.

Ivor Ripka

Nový príspevok k slovenskej anatomickej nomenklatúre

[VOJTEKOVÁ, Marta: Latinsko-slovensko-poľský slovník anatomických termínov I. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2015. 143 s.]

Autorka slovníka Marta Vojteková je docentkou v odbore slovanské jazyky a literatúra a pracuje na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity. Dielo je podľa úvodu prekladovým typom slovníka a obsahuje nomenklátúrne termíny v troch jazykoch – latinskom, slovenskom a poľskom – z jednej časti anatomickej nomenklatúry, a to z oblasti kostí a ich spojení. Slovník obsahuje úvod o dejinách medzinárodnej anatomickej nomenklatúry, ako aj zásady jeho spracovania a zdôvodnenie niektorých slovenských ekvivalentov. Centrálnou časťou je samotný slovník nomenklatúrnych názvov a na záver slovenský a poľský register.

Problematický je podľa nášho názoru východiskový text, latinská nomenklatúra, ktorú autorka neprevzala zo základného zdroja Terminologia anatomica (1998, ďalej TA) alebo z jeho prístupnej elektronickej verzie, ale z publikácie Holomáňová – Brucknerová: Anatomické názvy II, Bratislava 2002 (ďalej HB). HB však neobsahuje celú, stopercentnú anatomicкую terminológiu, autorky niektoré termíny vynechali, takže sa v slovníku nevyskytujú napr. názvy prstov (*digitus anularis, medius, minimus*). Z nepochopiteľných dôvodov však autorka vynechala aj iné termíny, nenašli sme napr. *crista*

choanalis vomeris, crista palatina, crista suprastyloidea, schindylesis, cavea thoracis. Niektoré termíny boli oproti TA zmenené, miesto *cavitas nasalis ossea* je v slovníku len *cavitas nasalis*, miesto plurálu *curvaturae secundariae* singulár *curvatura secundaria*.

V koncepcii slovníka autorka označuje svoje dielo za prekladový typ slovníka a zdôvodňuje jeho abecedné a nie pojmové usporiadanie, čo je vraj výhodné pre „možnosť rýchlejšieho a ľahšieho vyhľadávania“ (s. 11). Proti tomu možno namietat' tým, že nomenklatúry zvyčajne mávajú index, ktorý umožní presne to isté. Na druhej strane sa však predsa len zbytočne mechanicky opakujú všetky nomenklatúrne názvy, napr. okrem 30 termínov *facies articularis* /kĺbová plocha/ + rôzny útvar tela, sa ako heslo uvádza ešte aj samotné *facies articularis*. Inokedy ide o termíny, ktoré sa vyskytujú jednak v pojmovom usporiadaní a jednak v indexe HB, takže okrem *paries inferior orbitae* je v slovníku aj *paries inferior*, podobne *paries superior orbitae* aj *paries superior*, *paries lateralis orbitae* aj *paries lateralis*, *paries medialis orbitae* aj *paries medialis*. Napriek tomu, že autorka označila svoj slovník za prekladový a pojmové usporiadanie nepovažuje v ňom za rozhodujúce, predsa na konci úvodu tvrdí, že „nezanedbateľným cieľom slovníka je prispieť k hlbšiemu poznaniu pojmového aparátu anatómie“ (s. 21). Nie je nám jasné, ako možno hlbšie poznať napr. pojem lopatka, keď z abecedného zoznamu sa vôbec nedá zistiť, že útvary, resp. termíny *tuberculum deltoideum*, *acromion* a *processus coracoideus* sa nachádzajú práve na lopatke, alebo že *facies costalis scapulae*, rebrová plocha lopatky, je synonymom termínu *facies costalis anterior*, predná rebrová plocha.

Autorka v úvode tvrdí, že v slovenskej časti ide o „do veľkej miery prepracovaný súbor anatomických názvov“ (s. 21), čo sa však po podrobnejšej analýze ukazuje ako prehnané tvrdenie. Autorka síce opravila viaceré nedostatky nomenklatúry HB a odvoláva sa pritom na recenzie HB od Masára a Šimona a kol., v ktorých sa na tieto nedostatky upozorňovalo. To, samozrejme, vítame, ale takisto „do veľkej miery“ je tam jasná kontinuita s HB, ako aj so starším Anatomickým názvoslovím v redakcii Jána Horeckého z roku 1962. Táto skutočnosť podporuje želateľnú vlastnosť terminológie, ustálenosť. Autorka však preberá termíny z HB aj vtedy, keď by sa podľa nášho názoru mohli nahradiť správnejším ekvivalentom, spomeňme niektoré príklady: *alveoli dentales* sú zubné ložiská, lepší termín je lôžka (ložisko

je podľa KSSJ miesto, odkiaľ sa šíri infekcia), *sutura lambdoidea* je lambdovitý šev, ale *margo lambdoideus* je lambdový okraj, *juncturae ossium* sú kostné spojenia, ale *palatum osseum* je kostené podnebie (kostený je podľa KSSJ vyrobený z kosti), z HB prevzala termín kostitvorné jadro pre *centrum ossificationis* – kostitvorný je juxtapozícia, ktorá vyvoláva asociáciu, že jadro tvorí kosti, dali by sme prednosť kompozitu kost'otvorné jadro. Autorka neopravila ani nesprávny slovenský ekvivalent pre *articulatio atlantoaxialis*, nosičovoosový kĺb, správne je nosičovočapovcový kĺb, pretože *axis* je tu v zmysle čapovec. Autorka sa nepustila ani do zmeny slovenského termínu medzičel'usť pre *os incisivum* (doslova rezáková kosť). Medzičel'usť je ekvivalent staršieho latinského termínu *os intermaxillare* (doslova medzičel'ustná kosť). V zhode s HB uvádza slovenský ekvivalent medzičel'ustné otvory pre *foramina incisiva* (doslova rezákové otvory), medzičel'ustné kanály pre *canales incisivi* (doslova rezákové kanály), medzičel'ustný šev pre *sutura incisiva* (doslova rezákový šev), pričom v HB je názov šev medzičel'uste. Pre latinský termín *fossa incisiva*, ktorý má v HB ako jediný doslovný ekvivalent rezáková jama, pridala ešte synonymum medzičel'ustná jama. Aj v termínoch *fossa supraspinata* a *fossa infraspinata* pridala okrem zaužívaných ekvivalentov nadhrebeňová jama a podhrebeňová jama synonymá (zrejme pod poľským vplyvom) nadtrňová a podtrňová jama, ale to nie je správne, pretože ide jedine o jamu nad a pod hrebeňom lopatky, *spina scapulae*. Sama autorka hovorí, že *spina* vo vzťahu k lopatke sa prekladá ako hrebeň. Autorka urobila zmeny aj v pelvimetrických termínoch. Pre lat. *conjugata* nechala zaužívaný slovenský ekvivalent priemer, ale pre *diameter* zaviedla nový slovenský termín rozmer, čo je už diskutabilné. Rozmer by mohol byť súhrnný termín pre *diameter*, *conjugata* a *distantia*. Vzdialenosť, *conjugata*, je vlastne substantivizované participium zo spojenia *diameter conjugata*, takže v tomto prípade by jeden slovenský ekvivalent nemusel prekážať.

V úvode autorka zdôvodňuje jednotné používanie niektorých slovenských termínov, ale aj tu možno mať výhrady. *Labium* prekladá vždy ako pera, lenže pera je podľa KSSJ okraj ústneho otvoru, takže *labium cristae iliacaе*, pera bedrového hrebeňa (na bedrovej kosti), je nezmysel. Okrem toho treba vziať do úvahy, že na ženskom pohlavnom orgáne sa vyskytuje útvar označovaný termínom s lat. *labium* v pluráli, t. j. *labia majora* a *la-*

bia minora, veľké a malé pysky, to budú podľa autorky tiež pery? Autorka má ambíciu vydať aj ďalšie systémy, takže podobné rozhodnutia jej môžu robiť neskôr problémy. Adjektívum *dorsalis* prekladá iba ako chrbtový, ale v anatomickej nomenklatúre je to už dlho zaužívaný výraz pre význam zadný. Adjektívum *alarius* navrhuje preložiť ako krídlovitý, čo je však omyl a neznalosť latinskej gramatiky, pretože tvar *ligamenta alaria* je nom. pl. adjektíva *alaris*, nie *alarius*, také adjektívum sa v nomenklatúre ani nevy-skytuje. Okrem toho v myológii existuje *pars alaris*, krídlová časť, ktorá sa týka krídla nosa, *ala nasi*, takže ekvivalent krídlovitá časť by nebol správny. Naopak, adjektívum *pterygoideus* navrhuje prekladať ako krídlový, ale *processus pterygoideus*, podľa nej krídlový výbežok (klinovej kosti), sa podobá na krídla (vyjadruje to grécka prípona *-oideus*, ktorú v tomto prípade použil už Galénos), takže lepší by bol ekvivalent krídlovitý.

Niekedy sa za samotnými termínmi nachádzajú „spresňujúce“ výrazy, ktoré nie sú explicitne obsiahnuté vo východiskovom termíne, čo môže byť pre prekladateľa naozaj užitočné, napr. *apex dentis* = hrot zuba (čapovca), ale nie sú jasné kritériá, kedy sa tak robí. V niektorých prípadoch autorka vysvetľuje samozrejme termíny, napr. tvár, latinsky *facies*, má dodatok: (časť ľudského tela) «predná časť ľudskej hlavy», *sinciput* je tvár «predná časť» (?), termín ústa, lat. *os*, má v zátvorke výklad (časť ľudského tela), všetky tri príklady sú podľa poľského vzoru, ale napr. svah, lat. *clivus* (ide o časť lebky), nemá žiadny dodatok a nemajú ho ani kranio-metrické body ako *asterion*, *basion* atď.

Autorka v úvode tvrdí, že slovenská anatomická nomenklatúra je „roz-kolísaná, neustálená a miestami až chaotická“ (s. 13), čo nezodpovedá podľa nášho názoru skutočnosti. Uznáva, že „proces kodifikácie nomenklatúry by mal byť inštitucionálne zastrešený a v ideálnom prípade by sa mal realizovať v spolupráci lingvistov a odborníkov z danej oblasti“ (s. 21). Žiaľ, ani jedno neplatí pre tento slovník, ktorý má nomenklatúrne ambície. Vytvorila ho sama lingvistka bez inštitucionálneho pozadia a bez spolupráce s anató-mom. Tak ako HB je nomenklatúra dvoch lekárk bez lingvistu, tak tento slovník je dielo lingvistu bez anatóma. Obávame sa, že slovník skôr prispeje k nejednotnosti, proti ktorej autorka vystupuje v úvode.

František Šimon – Ján Danko

SPYTOVALI STE SA

Sebaľútosť. – Do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV sme dostali otázku o spisovnosti slova *sebaľútosť*. Autor e-mailu toto slovo nenašiel v slovníkoch slovenského jazyka, preto sa spýtal, či je slovo *sebaľútosť* spisovné alebo ide len o nevhodne „poslovenčený“ čechizmus z českého výrazu *sebelítost*.

Zložené slovo *sebaľútosť* je utvorené spojením genitívu osobného zvrätaného zámena *sa – seba* – s podstatným menom *ľútosť*. Vyjadruje sa ním význam „ľútosť (ľutovanie) samého seba“. Podobne utvorené podstatné mená s prvou časťou *seba-* nájdeme v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003), napríklad *sebadôvera* (dôvera vo vlastné schopnosti) a jeho synonymum *sebaistota*, ako aj slová *sebairónia* (výsmech samého seba), *sebakontrola* (kontrola samého seba), *sebaopoznanie* (poznatie samého seba), *sebarealizácia* (uplatňovanie seba samého), *sebaovládanie* (ovládanie seba samého), *sebaopozorovanie* (pozorovanie seba samého), *sebazapieranie* (zapieranie seba samého, svojich potrieb) či *sebazáchova* (úsilie zachovať si život).

Slovo *sebaľútosť* je v jazykovej praxi frekventované. V korpuse Omnia Slovaca 15.05 sme našli vyše 3 000 dokladov na substantívum *sebaľútosť* a jeho deriváty, prídavné mená *sebaľútosťný* a *sebaľútosťivý* a príslovky *sebaľútosťivo* a *sebaľútosťne*, napríklad *Závisť a sebaľútosť akoby patrili k našej povahe.* – *Nebola zástancom zbytočnej sebaľútosťi, patrila skôr k praktickým ženám, ktoré neplakali nad rozliatym mliekom.* – *Bežne nemal sklony k sebaľútosťi, ale teraz sa ľutoval so zúfalstvom sentimentálneho tínedžera a celé dni prežil v opare alkoholického trúchlenia.* – *Moje spomienky vzbudili vo mne sebaľútosť.* – *Život v sebaobviňovaní a v sebaľútosťi bol v istom ohľade pohodlnejší.* – *Nebyť chlapca, musel by sa zožierať sebaľútosťou nad stratou milovanej Júlie.* – *Rozpútala v sebe taký sebaľútosťný plamienok.* – *Keď sebaľútosťivo zavzdychal, musela sa nevdojak zasmiať.* Abstraktné podstatné meno ženského rodu *sebaľútosť* (vzor *kosť*) sa používa spravidla

v jednotnom čísle. Na plurálovú podobu sme našli iba jeden doklad v lokáli: ... *ja som sa motala v takých depresiách, v takých sebaľústiach som sa utápala...*

Hoci sa slovo *sebaľútosť* zatiaľ neuvádza v lexikografických príručkách slovenského jazyka, ide o spisovný a štylisticky neutrálny výraz. Nájde ho v elektronickom Ortograficko-gramatickom slovníku na stránke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a bude spracovaný aj v príslušnom zväzku veľkého Slovníka súčasného slovenského jazyka (z ktorého zatiaľ vyšli 3 zväzky po písmeno *n*).

Katarína Kálmánová

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (26)

V texte nadpísanom *Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka* pokračujeme v uverejňovaní slov, s ktorými sme sa v ostatných rokoch stretli najmä v odborných, ale čiastočne aj v publicistických textoch a ktoré nie sú v doterajších vydaniach KSSJ (viacej o tom pozri v Kultúre slova, 2014, roč. 48, č. 1, s. 58).

vysušovadlo -a -diel s. prostriedok na vysušovanie, vysušadlo: *chemické v.*, *v. absorbuje vlhkosť, kukuričný škrob pôsobí ako v.*

vysúť/ažiť -í -ia dok. získať verejnou súťažou: *v. predmet zákazky, v. dodávateľov, v. najlepšie ceny produktov a služieb, v. najvýhodnejšie podmienky*

výsuv -u m. odb. **1.** mechanizmus slúžiaci na vysúvanie niečoho: *kolieskový v., ložiskový v., teleskopický v.; zásuvkový v.* **2.** vysúvacía polička: *v. na klávesnicu počítača*

výškovka -y -viek ž. let. pohyblivá časť horizontálneho stabilizátora na chvoste lietadla

vyťahovač¹ -a mn. N -í m. živ. kto vyťahuje niečo: *v. tvárnica; pren. pejor. v-i peňazí; v. peňaženiek zlodej*

vyťahovač² -a mn. N a A -e m. neživ. **1.** (slovo je už v SSJ) nástroj al. zariadenie, ktoré slúži na vyťahovanie niečoho: *v. háčikov, v. klincov, v. skrutiek, v. sponiek; v. kotiev; v. kliešťov* **2.** lesnícky stroj na vyťahovanie dreva v lesoch: *lesný pásový v.* **3.** pejor. obyč. nepotrebný tovar kúpený zväčša na základe klamlivej reklamy: *tablety na chudnutie sú iba v-e peňazí*

vytláčateľný príd. ktorý sa dá vytláčať: *v. tmel, v-á hmota, ľahko v-á pasta; v-á hliníková tuba, v-é dno; vytláčateľnosť -i ž.*

výustný príd. odb. ktorý vyúsťuje (do niečoho): *vodohosp.: v. objekt dažďovej stoky, v-á kanalizácia, v-é potrubie*

vyvážací príd. určený na vyvážanie materiálu: v. *vozík*, v. *vlek*, *lesnícky* v. *traktor*, *v-ia súprava*

vyvažovací príd. (slovo je už v SSJ) určený na vyvažovanie: v. *hriadel'*, v. *ventil*, *v-ia súprava*, *v-ia technika*, *v-ie lano*, *v-ie zariadenie*; *v-ie závažie*

výver -u m. vyvieranie: v. *podzemnej vody*, v. *ropy*, *občasný* v. *spodnej vody*; **výverový** príd.: v. *vrt*, v. *vchod do jaskyne*, *v-á oblasť*, *v-á jaskyňa*

vyvieračka -y -čiek ž. (slovo je už v SSJ) geol. miesto, kde vystupuje ponorný tok z podzemných priestorov na zemský povrch: *krasová* v., *občasná* v., *nezamrzajúca* v., *Pajštúnska* v.; **vyvieračkový** príd.: v. *vodopád*, *v-é pramene*, *v-é vodné toky*

vyvíjač -a mn. N a A -e m. neživ. (slovo je už v SSJ) tech. zariadenie na vyvíjanie niečoho: v. *pary*, v. *plynu*, v. *hmly*, v. *tepla*, *aerosólový* v.; **vyvíjačový** príd. (slovo je už v SSJ): v. *roztok*

vývojársky príd. týkajúci sa vývojárov, vzťahujúci sa na vývojárov: v. *tím*, *v-e stredisko*, *v-a konferencia*, *v-e štúdio*

vývojovosť -i ž. stránka diania spočívajúca vo vzostupnom rade zmien z hľadiska zložitosti, diferencovanosti, dokonalosti ap.: *kategória v-i*, *princíp v-i*, *zásada v-i*

vyvolávačka¹ -y -čiek ž. žena, ktorá vyvoláva niečo: v. *duchov*, v. *ilúzií*; v. *konfliktov*

vyvolávačka² -y -čiek ž. **1.** zariadenie na vyvolávanie: v. *rtg. snímok* **2.** hovor. vyvolávanie; hra spojená s vyvolávaním: *detské v-y* **3.** slang. prostriedok na vyvolávanie niečoho (napr. injekcia ap.): v. *pôrodu*, *pichnúť v-u*

vyvolávateľ¹ -a mn. -ia m. živ. (slovo je už v SSJ) kto vyvoláva niečo, vyvolávač: v. *konfliktov*, v. *nepokojov*, v. *súdnych sporov*; v. *prekládky vodovodnej prípojky* kto má požiadavku na prekládku; **vyvolávateľka** -y -liek ž.

vyvolávateľ² -a mn. N a A -e m. neživ. (slovo je už v SSJ) čo vyvoláva niečo: v. *ochorení*, v. *infekcie*, *bakteriálny* v.; *hudba ako v. estetických citov*

vývrtkový príd. týkajúci sa vývrtky, vzťahujúci sa na vývrtku ako skrútkovitý pohyb: let.: v. *test*, *v-é pravidlo*; v. *aerodynamický tunel*

vývrťový príd. týkajúci sa vývrťu, vyvrtania, vzťahujúci sa na vývrť, vyvrtanie: les. *v-á metóda* na zisťovanie prírastku stromov; v. *otvor* (od drevo-kazného hmyzu); *v-á súprava*, v. *odstrel*, *v-á nálož*

vyzývač¹ -a mn. -i m. živ. kto vyzýva, vyzývateľ: v. *do tanca*, v. *k ľudskosti*; **vyzývačka**¹ -y -čiek ž.

vyzývač² -a mn. N a A -e m. neživ. zariadenie, kt. vykonáva funkciu čítacieho zariadenia a má schopnosť zapísať nové dáta do odpovedača: *obojsstranný v.*

vyzývačka² -y -čiek ž. hovor. **1.** vyzývanie: *tanečná v.*, v. *na súboj* **2.** hra, pri ktorej sa vyzýva

vyžínač -a mn. N a A -e m. neživ. stroj na vyžínanie: *benzínový v.*, *elektrický v.*, *akumulátorový v.*, *strunový v.*, v. *trávy*

vyžínačka -y -čiek ž. vyžínač: *motorová v.*, *akumulátorová v.*, *benzínová v.*

vzduchojem -u m. (slovo je už v SSJ) tech. zásobník vzduchu: *20-litrový v.*, *hliníkový v.*, *pomocný v.*, *pohotovostný v.*

vzduchovací príd. slúžiaci na vzduchovanie: v. *kameň do akvária*, v. *motorček*, v-ia *hadička*

vzduchovať -uje -ujú nedok. **1.** (slovo je už v SSJ) záhr. vystavovať vzduchu, vetrať **2.** dodávať vzduch (do niečoho): v. *jazierko*, v. *vodu v nádržke*, v. *akváriu*

vzduchovkový príd. (slovo je už v SSJ) týkajúci sa vzduchovky, vzťahujúci sa na vzduchovku: v. *terč*, v-á *pištoľ*, v-á *hlaveň*, v-á *strelnica*

vzduchovod -u m. **1.** (slovo je už v SSJ) rúra al. rúrka slúžiacia na odvádzanie al. privádzanie vzduchu obyč. na vykurovanie, vetranie ap.: *vertikálny v.*, v. *k ventilačnému komínu*; v. *na fujare* **2.** trubička umožňujúca dýchanie: *nosný v.*, *ústny v.*; **vzduchovodný** príd. (slovo je už v SSJ): v-á *vložka*, v-é *potrubie*

vzdušnica -e -níc ž. **1.** (slovo je už v SSJ) zool. dýchacia trubica hmyzu: *dýchanie v-ami* **2.** vzduchovo uzavretá skriňa ako súčasť orgána, v ktorej sa stlačený vzduch rozdeľuje k píšťálam: *elektrická v.*, *manuálová v.*, *pedálová v.*, v. *kuželovitého typu* **3.** duša do pneumatiky, lopty ap.: *gumová v.*; **vzdušnicový** príd.: v. *systém*, v. *zásobník*, v-é *žiabre*; v-á *pneumatika*

vzdušník -a m. (slovo je už v SSJ) zásobník stlačeného vzduchu: *vysokotlakový v.*, *stojatý v.*, v. *kompresora*; **vzdušníkový** príd.: v. *ventil*, v-á *membrána*, v-á *šachta*

vznietiteľný príd. ktorý sa môže vznietiť, vznietivý: v. *materiál*, *lahko v. plyn*, *ťažko v-é textilie*; *samovoľne v-á látka pri izbovej teplote*; **vznietiteľnosť** -i ž. schopnosť látok samovoľne sa vznietiť: v. *motorovej nafty*, *ťažká v.*

vznietivý príd. ktorý má schopnosť sa vznietiť, vznietiteľný: v. *na vzduchu*, *výrobok nie je v.*, *vysoko v-á látka*; **vznietivo** prisl.: *látky pôsobiace v.*; **vznietivosť** -i ž.: v. *paliva*

vznos -u m. **1.** vznášanie sa: v. *filtračného materiálu*; v. *padáka* **2.** šport. pohyb smerom do výšky, vztýčenie: v. *koňa*, v. *zo sedla*; v. *tela*, v. *na kladine* **3.** vodohosp. schopnosť prúdenia vody udržiavať v pohybe tuhé častice, ktoré by sa inak usádzali; **vznosný** príd. **1.** (slovo je už v SSJ) kniž. vzletný, poetický, nadnesený: v. *pocit*, v. *štýl dialógov*; *život vie byť neraz prekrásne v. 2.* ktorý spôsobuje vznášanie; v-á *sila víru* **3.** ktorý vyvoláva dojem vznášania sa: v. *oblúk*, v-á *veža* **4.** k 2: v. *klus*

vzorkár -a m. (slovo je už v SSJ) **1.** vzorkovač¹: *technický pracovník* – v., v. *na odber vzoriek vody* **2.** kto pripravuje nové vzorky: *návrhár a v. sklenej bižutérie*; **vzorkárka** -y -rok ž.; **vzorkársky** príd.: v-*e práce*; **vzorkárstvo** -a s.: *atelier v-a*

vzorkovací príd. slúžiaci na vzorkovanie: v. *balón* (na odoberanie vzoriek plynu), v. *košík*, v. *uzáver*; v. *ventil*, v-*ia frekvencia*

vzorkovač¹ -a mn. -i m. živ. (slovo je už v SSJ) kto odoberá, pripravuje vzorky na skúšobné ciele, vzorkovateľ; **vzorkovačka** -y -čiek ž.

vzorkovač² -a mn. N a A -e m. neživ. (slovo je už v SSJ) prístroj, valec ap. na odber vzoriek; vzorkovacia trubica: v. *na obilie*, v. *na papier*; *automatický v.*, *piestový v.*

vzorkovanie -ia s. **1.** ozdobný obrazec, vzor: *košeľa s bielo-červeným v-ím*, *valček s viditeľným v-ím* **2.** odoberanie vzoriek na skúšky: v. *mazacích olejov*, v. *osiva*, v. *pôdy*

vzorkovať -uje -ujú nedok. (slovo je už v SSJ) **1.** vytvárať vzorky na tkaninách, ozdobovať vzorkami **2.** odoberať vzorky materiálu, výrobkov, potravín ap. na skúšky: v. *podzemnú vodu*, v. *odkalisko*, v. *odpad*, v. *množiteľský materiál* **3.** navrhovať, robiť nové vzorky

vzorkovateľ -a mn. -ia m. kto odoberá vzorky na skúšobné ciele, vzorkovač¹: v. *osiva*, *školený v.*; **vzorkovateľka** -y -liek ž.

vzorkovník -a m. súbor, súhrn vzoriek, vzorkovnica: v. *fariieb*, v. *fólií*, v. *látok*, v. *papierov*, v. *škárovacích látok*

vzostupnica -e -níc ž. žel. úsek koľaje medzi koľajou bez prevýšenia a koľajou s prevýšením: *priama v.*, *lineárna v.*; **vzostupnicový** príd.: v. *priečny rez*

vzper -u m. tech. vzpieranie: v. *štíhlych prútoch, namáhanie na v.*; **vzperný** príd. (slovo je už v SSJ): v. *tlak, v-á dĺžka, v-á krivka, v-é napätie*; **vzpernosť** -i ž. (slovo je už v SSJ): v. *stláčaných tyčí, súčiniteľ v-i*

vzpieračka -y -čiek ž. šport. Žena, ktorá sa venuje vzpieraniu

zabandážovaný príd. opatrený bandážou: z. *členok, z-á ruka, z-é chodidlá*

zabandážovať -uje -ujú nedok. opatriť bandážou: z. *lýtko, z. stehenný sval, z. elastickým obvazom*

zabezpečený príd. **1.** (slovo je už v SSJ) hmotne, finančne ap. zaopatrený, zaistený: *finančne z. úver* **2.** ktorý je bezpečný pred neželanými javmi, pred zneužitím: z. *archív, z. byt, z. lesný porast, z-á (internetová) platba*; inform. *z-é zobrazenie*; **zabezpečené** prisl.: *hrať z.*; **zabezpečenosť** -i ž. (slovo je už v SSJ): z. *Dodávky vody, potravinová z., z. odbytu; zlá z. budovy*

zadržiací príd. ktorý slúži na zadržovanie: z. *pás, detský z. systém, z. mechanizmus; z-ie zariadenie (vo vozidle) bezpečnostné zariadenie; z. tábor* (napr. pre migrantov); vodohosp. *z-ia nádrž*; práv. *z-ia väzba*

zádržné s. práv. zmluvne dohodnuté percento z celkovej hodnoty kontraktu, ktoré odberateľ zadrží do ukončenia diela pre prípadné chyby al. počas záručnej lehoty: *záručné z., banková záruka za z.*

zádržný príd. (slovo je už v SSJ) ktorý slúži na zadržanie: *z-á sila; z-á vrstva*; práv. *z-é právo*; **zádržnosť** -i ž.: z. *zrážkových vôd, objemová z. prívalej vody, zvýšiť z. vlahy*

zadubenkýňa -e -kýň ž. pejor. zadubená žena: *zakomplexované z-e*

zádverie -ia s. (slovo je už v SSJ) uzavretý priestor za vstupnými dverami oddelený od ďalšieho priestoru ďalšími dverami: z. *rodinného domu, vstupné z. s čistiacou rohožou, z. so vstavanou skriňou*; **zádverný** príd.: z. *priestor, z-á skrinka, z-é dvere*

zaháknúť -e -u -kol dok. (slovo je už v SSJ) zavesiť na hák, zachytiť hákom, založiť na hák; zachytiť na spôsob háka: z. *pružinu, z. držiak na hranák, z. háčik, z. karabínku*

zahákovat' -uje -ujú dok. (slovo je už v SSJ) zavesiť na hák, zachytiť hákom; zachytiť na spôsob háka: z. *(nepriateľskú, súperovu) loď, z. žraloka; z. protihráča*

záhlavník -a m. opierka hlavy: *detský z., čalúnený z., cestovný nafukovací z., z. z pamäťovej peny, z. na posteľ, kreslo so z-om*

zahusťovací príd. (slovo je už v SSJ) ktorý slúži na zahusťovanie, ktorý sa týka zahusťovania: *z. prostriedok, z. sprej, z-ia látka, z-ie médium; vodohosp. z-ia nádrž; z. efekt, z. účinok*

zahusťovač -a mn. N a A -e m. neživ. **1.** (slovo je už v SSJ) stroj, zariadenie na zahusťovanie: *rotačný z., odstredivý z. kalov, z. na úpravu odpadovej vody* **2.** prostriedok na zahusťovanie, zahusťovadlo: *z. vlasov, z. do omáčok, vodou riediteľný z.*

zahusťovadlo -a -diel s. (slovo je už v SSJ) látka, prostriedok na zahusťovanie, zahusťovač: *potravinové z., z. do omáčok, z. potravín a nápojov; anorganické z.*

zachycovadlo -a -diel s. vodohosp. objekt slúžiaci na zachytávanie vody: *z. na zdroj vody, z-á povrchových a podzemných vôd*

záchyt -u m. **1.** zachytenie, zachytávanie: *z. tuhých aerosólov, z. elektrónov, z. vody, včasný z. onkologických ochorení* **2.** (slovo je už v SSJ) tech. súčiastka slúžiaci na zachytenie inej súčiastky, záchytka: *kovový z. piesta, predĺžený z. zásobníka; záchytový príd.: z-é zariadenie; z. prstenec*

zachytávací príd. slúžiaci na zachytávanie: *z-ia nádrž, z-ia nádoba na piliny, z-ia tyč, z-ie ochranné zariadenie*

zachytávač -a mn. N a A -e m. neživ. (slovo je už v SSJ) zariadenie na zachytávanie niečoho: *z. vody, z. nečistôt, z. listia; elastický z. pádu*

zaizolovať -uje -ujú nedok. (slovo je už v SSJ) opatriť izoláciou: *z. steny, z. balkón, z. rozvody tepla, z. drôt*

zákazový príd. týkajúci sa zákazu, vzťahujúci sa na zákaz; slúžiaci na zákaz: *z-á (dopravná) značka, z. piktogram, z. povel; z-á páska* na zamedzenie vstupu do vyhradeného priestoru

zakladač¹ -a mn. -í m. živ. kto zakladá niečo: *z. ohňa; zakladačka* -y -čiek ž.: *z. výkresov*

zakladač² -a mn. N a A -e m. neživ. **1.** (slovo je už v SSJ) stroj slúžiaci na umiestňovanie niečoho do istej polohy: *skladový z., regálový z., nosnosť z-a* **2.** obal na zakladanie niečoho, usporadovač, šanón: *pákový z., z. na listy, z. na časopisy* **3.** prostriedok, pomôcka na zakladanie: *z. ohňa*

zalamovací príd. ktorý môže nadobudnúť lomený tvar, ktorý umožňuje zalamovanie: *z. výložník, z. kĺb, z. nôž, z-ie dvere; inform. z. program*

Matej Považaj

Z WEBOVEJ PORADNE

Ako sa skloňuje slovo *leader*? – Slovo *leader* už v slovenčine zdomácnelo, preto sa píše foneticky, teda *líder*. Podľa kontextu môže byť životné (vedúca osobnosť, hlavný predstaviteľ, jednotlivec alebo skupina osôb s vedúcim postavením v rámci hodnotiaceho rebríčka rozličných súťaží) alebo neživotné (inštitúcia so silným postavením vo svojom odbore; firma ovládajúca určitú oblasť trhu).

Líder ako životné podstatné meno sa skloňuje podľa vzoru *chlap: líder – lídra – lídrovi – (vidím) lídra – (o) lídrovi – (s) lídrom*, v množnom čísle *lídri – lídrov – lídrom – (vidím) lídrov – (o) lídroch – (s) lídrami*.

Líder ako neživotné podstatné meno sa vyskytuje oveľa zriedkavejšie a skloňuje sa podľa vzoru *stroj*. Napr. *Firma XY a firma YZ patria medzi svetové lídre na farmaceutickom trhu*.

Ako sa tvorí pomenovanie rodiny od priezviska *Hudák, Tvrдый a Chamila*? – Rodinné pomenovania typu *rodina Hudáková* aj ženské podoby priezvisk ako (pani) *Hudáková* vznikli síce z privlastňovacích prídavných mien (*Hudáková rodina* = rodina pána *Hudáka*, *Hudáková žena* = manželka pána *Hudáka*), ale prehodnotením ich funkcie (zmenou privlastňovacej funkcie na pomenúvaciú) upravila sa časom ich formálna stránka a v súčasnosti sa píše s dlhým *-á* na konci, lebo privlastňovací vzťah sa pri nich už nepociťuje. Rodinné pomenovania dnes nemajú privlastňovaciu funkciu, ale majú rozlišovaciu funkciu, t. j. nepýtame sa čiá rodina?, ale ktorá rodina?

Rodinné pomenovanie odvodené od priezviska *Hudák* má v súčasnosti pravopisne správnu podobu *rodina Hudáková* s dlhým *-á*. Keďže priezvisko *Tvrдый* má tvar prídavného mena, skloňuje sa ako prídavné meno podľa vzoru *pekný*. V súvislosti s dvoma alebo viacerými členmi rodiny má tvar množného čísla, napr. *manželia Tvrdí, Štefan a Katarína Tvrdí, rodičia, súrodenci*,

bratia Tvrdí (sestry Tvrdé). Rodinné pomenovanie má podobu *rodina Tvrdá* s dlhým *-á* rovnako ako ženské priezvisko *Katarína Tvrdá*. Pri priezviskách v tvare prídavného mena je správna aj podoba *rodina Tvrдых*.

Priezvisko *Chamila* nemá tvar prídavného mena, preto od neho nemožno utvoriť rodinné pomenovanie *rodina Chamilových* ani *manželia Chamilovi*. Správna podoba je *rodina Chamilová* s dlhým *-á* (tak ako *pani Chamilová*).

Akého rodu je podstatné meno *knieža*? – Podstatné meno *knieža* môže byť v nominatíve jednotného čísla mužského rodu, t. j. *ten knieža*, napr. *jedným z nich bol knieža*, aj stredného rodu, t. j. *to knieža*, napr. *jedným z nich bolo knieža*. V ostatných pádoch sa podstatné meno *knieža* používa iba v strednom rode a skloňuje sa podľa vzoru *dievča*, napríklad *bez nášho dobrého kniežaťa*, *kniežatá rady vystavovali na obdiv svoje bohatstvo* a pod.

Kedy píšeme v zložených prídavných menách spojovník? – V slovenskom pravopise platí pri písaní zložených prídavných mien zásada, že ak je zložené prídavné meno odvodené z priraďovacieho skladu, spájajú sa jeho časti spojovníkom, napríklad *veda a technika* → *vedecko-technický*, *Česko a Slovensko* → *česko-slovenský*, *výchova a vzdelávanie* → *výchovno-vzdelávací*. Spojovník sa používa aj na vyjadrenie zreteľne vydelených zložiek, napr. *bielo-modro-červená zástava* (má tri rôznofarebné plochy); *literárno-dramatický* (vzťahuje sa na literatúru a jej divadelné sprostredkovanie); *sociálno-emocionálny* (týka sa sociálnej a emocionálnej stránky).

Zložené prídavné mená utvorené z určovacieho skladu (t. j. zo skladu, v ktorom jeden člen bližšie vymedzuje význam druhého člena) sa píše bez spojovníka, napríklad *vedecký výskum* → *vedeckovýskumný (pracovník)*, *fyzická geografia* → *fyzickogeografický*, *humánna geografia* (t. j. geografia človeka) → *humánnogeografický*, *environmentálna geografia* → *environmentálnogeografický*.

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300